

/80

Rs. 12 /-

चांदोबा

दागिन्यांची भुरळ

शेखर तीन वर्षांचा होता तेव्हा त्याची आई वारली. त्याचा पिता म्हणून हा त्याचा संभाळ एकट्याने करू शकत नव्हता. म्हणून त्याने दुर्गा नावाच्या तरुणीशी दुसरा विवाह केला. वधुनंतर म्हणूनच्या लौकरच लग्नात आले की दुर्गा फार भांडकुदळ आणि कर्करा आहे.

दुर्गा आपल्या पतीचे ऐकत नसे. तिचा दागिन्यांचा हव्यास होता. त्यासाठी ती मागचा-पुढचा विचार न करता खर्च करीत असे.

म्हणून ती तीन ऐकराची चांगली शेतजमीन होती. त्याच्या उत्पन्नातून ती कुटुंबाचा खर्च चालवत होता. दुर्गाचा अकारण खर्च ही आता त्याचा गंभीर समस्या निर्माण झाली. त्यावेळी शेखर दहा वर्षांचा झाला होता. दुर्गा घरात आल्यानंतर ती शेखरला घरातले बरेच काम करावयाला सांगत असे. घराकाम करून तो शाळेत जाई व चांगला अभ्यास करी. त्याला पुढे शिकवणे, उच्च शिक्षण घ्यावे, अशी फार इच्छा

होती. पण दुर्गाने त्याला वरच्या वर्गात दाखल करायला विरोध केला.

तिने एक दिवशी शेखरला सांगितले, "शिक्षण आहेस तेवढे पुरे झाले आता, तुझा बाप काही जमीनदार नाही. शेतात काम करण्यासाठी झाले तितके शिक्षण पुरेसे आहे, जास्ती शिक्षणची स्वप्न पाहू नकोस."

पण म्हणूनच्या मनात काही निराळेच होते. त्याने दुर्गाला म्हटले, "हा आपला एकुलता एक मुलगा! जास्ती शिकायला पैसाही जास्त द्या हे खरे आहे. पण लागवं तर आपण अर्धा एकर शेत विकून टाकू आणि त्याला शिकवू. शिकून तो दुष्ट होईल आणि शेतीचे काम चांगल्याप्रकारे करावयाला लागेल." दुर्गाने पतीला नोडकन सुनावले.

"काही झाले तरी शेताचा इंचभर तुकड्या-देखील मी विकू न्हायची नाही!" ती ओरडून म्हणाली.

नरेंद्र दीक्षित

त्यानंतर दोनच दिवसांनी म्हणूनला शेथत एकलण तिथे आला. त्याने म्हणूनच्या हातात एक पैली विली व नंतर तो म्हणाला, "हे बघा, खूप वर्षांपूर्वी शहरात धान्याचा व्यापार करणाऱ्या नीलकंठाला तुम्ही दहा हजार रुपये दिले होते. त्यांचा व्यापार आता चांगला चालला आहे. पण सध्या त्यांची प्रकृति तितकीशी बरी नसते. त्यांचा काळजी वाटते आहे की तुमचे कर्ज न देता जर त्यांना मरण आले तर? याचा घोर त्यांच्या जिवाला लागून राहिला आहे." असं सांगून त्याने नमस्कार केला व तो इसम तिथून चालला झाला.

सुर्षात येऊन म्हणूनने दुर्गाला म्हटले, "लक्ष्मी-देवीने अचानक येऊन आपले दार वाजवले. या पैशांतला काही भाग आपण शेखरच्या शिक्षणासाठी खर्च करू या. आता काही शेताचा इंचभर तुकड्यादेखील विकवा लागणार नाही." दुर्गाने म्हणूनच्या हातातून ती पैली जोराने हिसकावून घेतली आणि ती उद्गारली, "शेखरचे कसले आलेख शिक्षण? पुढच्याच आठवड्यात माझ्या काकीच्या नातीचे लग्न आहे ना! तेव्हा या एकमेका मी चंद्रहार खरेदी करीन. अजूनच आपण शहरातल्या सोनाराच्या दुकानात जाऊं या!"

जवळच शेखर उभा होता. आपले बहील उदास झाले आहेत हे त्याला समजले. त्याने बडिजांचा हात पकडून म्हटले, "जाऊं दे बाबा, आईची इच्छा पूर्ण करा. मी शिक्षण बंद करीन आणि तुमच्याबरोबर शेतात काम करीन." त्याच दिवशी दुर्गा सोनाराच्या दुकानात गेली. तिने दहा

चांदोबा

हजारांत आणखी बोन वजाऱ्यांची भर घातली, आणि एक चंद्रहार खरेदी केला. भाड्याच्या बैलगाडीतून ते गांवाकडे परतले. अंधार पडू लागला होता. गाडी थोड्या दूरवर गेली तोच मागून एक घोडगाडी वेगात आली नि पुढे गेली. गाडीतून काहीतरी वस्तू खाली पडली. पण त्या वणीतल्या लोकांच्या ते ध्यानात आले नसावे. त्यांची बाणी जरास्तच वेगाने जात होती. म्हणूनच बैलगाडी पुढे गेली तेव्हा दुर्गाने गाडीबान रतनला रस्त्यात पडलेली वस्तू उचलण्यास सांगितले.

रतनने गाडी थांबवली आणि कडेला पडलेली वस्तू उचलून यांना दिली. ती एक सुंदरगी, लांकडी पेटी होती. रतनने ती उघडून बघितली.

त्यांतला चमचमणाय सोन्याचा हर पाहून रतन ओरडला, "बाप रे, किती सुख हार आहे हा!"

9

जुलै २००४

दुर्गने त्याच्या हातातून ती हार हिसकावून घेत म्हटले, "शहरात जायला म्हणून मी तुम्ही गाडी भाड्याने घेतली. रस्त्यात पडलेली पेटी उचलायला मीच तुला धाडले होते, म्हणून हा हार आता माझाच आहे."

रतन मोठ्या आवाजात ओरडू लागला, "जमीन पेटी पडताना मी देखील बघितली होती. मीच ती उचलून आणली, म्हणून हा हार माझा आहे."

महतीने दुर्गाला दयावत म्हटले, "हा तर शुद्ध अन्याय आहे की?"

दुर्गने पतीच्या बोलण्याकडे लक्ष न देता रतनला म्हटले, "हवं तर शंभर रुपये जास्त भाडे घेते तुला. ते घे नि गप्प बस."

दुसऱ्या दिवशी सकाळी शेंखर शेतात

कामात गेला. रस्त्यात त्याला बैलगाडीवाला रतन भेटला.

शहरातून परत येताना जे घडलं ते रतनने शेंखरला सविस्तर सांगितलं.

तेव्हा शेंखर म्हणाला, "ज्याचा हार हरवला असेल त्याला फार वाईट वाटले असेल. तो हार ग्रामाधिकाऱ्याकडे सोंधवणे हे न्यायाचे आहे. तू त्या हाराबद्दलची माहिती ग्रामाधिकाऱ्याला सांग."

"गसं कल्ल भला काय निळपार? उत्तर माझ्यावर चोरीचा आळ ठेवला जाईल. त्याशिवाय, ती बगी जमीनदाराची होती. ती हार हरवला तरी त्यांना कांही परक पडणार नाही. तू मला असा कांहीतरी उपाय सांग की त्यामुळे ती हार माझ्याकडे येईल." रतनने उत्तर दिलं.

"दुसऱ्याची संपत्ती आपल्या मालकीची व्हावी अशी इच्छा धरणे कधीही योग्य नसतं. ही वस्तू ज्याची आहे, त्याच्याकडे ती सुपूर्द करणे हेच बरोबर आहे. तुझं म्हणणं आहे की ती बगी जमीनदाराची होती, तर मग जमीनदाराला हे जाऊन सांग. तुझ्या दृष्टीने हेच ठीक होईल. नाहीतर तू जमीनदार संकटात सांभडशील." शेंखरने त्याला समजावलं.

"नको, नको, मी नाही तस कांही करणार. कुणास ठाऊक, मला फार भीती वाटते आहे मोठ्यांचा काय परवसा? ते माझ्याशीच दुष्टावा करायचे!" असं बोलून रतन तिथून निघून गेला.

आठवड्यांनंतर आपल्या कांकीच्या नातीच्या लग्नाला दुर्गा तो हार घालून गेली. सर्वांनी त्या हाराचे भरपूर कौतुक केले. त्यांनी दुर्गाला

म्हटले, "हा हार पाहून असं वाटायं फी कुणा जमीनदाराच्या कुटुंबियांसाठी हा खास मनवून घेतला असला पाहिजे."

लग्नाला आलेली मंडळी जेव्हा जेवायला बसली, तेव्हा सयपुऱ्या जमीनदाराचे नोकर घाईघाईने आत आले आणि सांगू लागले, "नुकतीच जमीनदाराच्या घरात चोरी झालीय. चोरांनी मोठी पेटी फोडली, आणि त्यांतले दागिने घेऊन ते पसार झाले. आम्हाला आजच समजलं की त्यांतले कांही चोर या लग्नाला आले आहेत. ते कुसे आहेत? आता आमच्यापासून कांही ते पळवून जाऊ शकणार नाहीत."

आणि ते प्रत्येकाकडे निरखून बघू लागले. त्यावेळी एका नोकराने दुर्गाला गळ्यातला तो हार बघितला आणि तो म्हणाला, "एवढी धिटाही

चोरीचा माल अंगावर घालून दिवसाढवळ्या तुम्ही हिंडला आहात? तूच चोरांची राणी आहेस की काय?"

जमीनदाराच्या नोकरांनी दुर्गाला एकडले आणि तिला व महतीला जमीनदाराकडे नेले.

आपल्या आईवडिलांना पकडून नेले आहे हे जेव्हा शेंखरला कळले, तेव्हा रतनला परोबर घेऊन तो जमीनदाराकडे गेला. प्रथम रतन तिकडे जायला आढेवेढे घेत होता, पण शेंखरने त्याला समजावून सांगितलं व घेऊन गेला. शेंखर तिथे पोहोचल्यावर जमीनदाराने महती व दुर्गाला तुरुंगात टाकले होते.

शेंखर रतनला घेऊन जमीनदाराला भेटला आणि रतनने त्या दिवसाची नव्वर हकीगत जमीनदाराला सांगितली. सर्व माहिती

ऐकल्यानंतर जमीनदाराने रतनला विचारले, "ती बगो जमीनदारांची होती असं तू म्हणतोस. तर रांग, ती कोणत्या बाजूने आली आणि कोणत्या दिशेला गेली?"

"रायपुरकडून येऊन रामवरकडे गेली."

"गाडी चालवणारा कसा होता तें सांगशील कां?" जमीनदाराने विचारलं.

"मला त्याचा चेहरा स्पष्ट दिसला नव्हता. पण मोठी दाढी होती आणि साख पगडी डोक्यावर होती." रतनने सांगितलं.

जमीनदाराने मिश्रीवरून हात फिरवीत म्हटले, "जा, धोडगाडीवाल्या मार्तंडला घेऊन या."

धोडगाच वेळीत मार्तंडला तिथे आणण्यांत आले. तिथे चेताच मार्तंडने जमीनदाराच्या पायाशी लोळण घेतली व म्हटले, "मालक, क्षमा करा! मी पोसबाळांचा बापा! रामभूपतीवर विश्वास ठेवला आणि मोहाच्या जाळ्यांत अडकलो. मीच त्याला चोरीचे हे दागिने घेऊन रामवरला पांचवते होते."

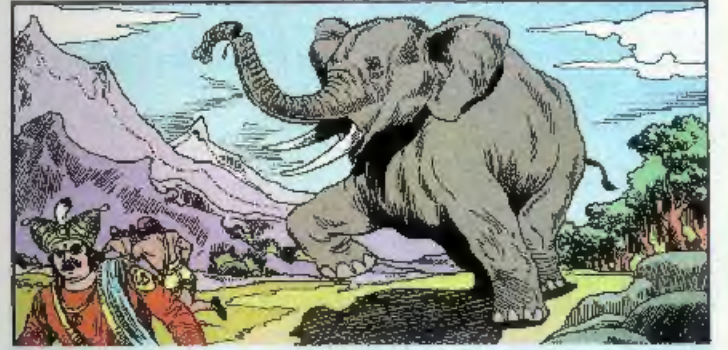
त्यानंतर जी चौकशी झाली त्यावरून कळलं की जमीनदाराचा येव्हणा रामभूपती याने तो हार

सोडून बाकी सगळे दागदागिने नगरांतल्या जबाबियांकडे विकले होते. "आता समजलं की रामभूपती नुसता व्यसनीच नाही, तर चोरटाही आहे. आता मात्र दिरंगाई करून चावणार नाही. त्याचा शिक्षा ही झालीच पाहिजे. त्याला ताबडतोब पकडा आणि तुरुंगात डांबून देवा." जमीनदाराने आज्ञा फसविली.

त्याचवेळेला जमीनदाराने महती व दुर्गला तुरुंगातून बाहेर आणले आणि त्यांना सांगितले, "तुमच्या मुलाच्या चांगुलपणामुळे मी तुम्हाला माफी देतो आहे. स्त्रियांना दागिन्यांचा सोस असतो आणि ते स्वाभाविक आहे. पण त्याचा अतिरेक नसावा. यापुढे हे नेहमी लक्षात ठेवा." दुर्गला जमीनदाराने अशी सभ्य दिली.

दुर्गाने आपली चूक कबूल केली आणि पुन्हा अशी चूक करणार नाही अशी शपथ घेतली.

शेखरच्या प्रामाणिकपणाचे व तैलबुद्धीचे जमीनदाराने मनःपूर्वक कौतुक केले. त्याशिवाय त्याच्या उच्च शिक्षणासाठी ज्या सौर्यासवलतीची जरूर होती, त्या सर्वांची व्यवस्था जमीनदाराने आपण होऊन करून दिली.

अस्वल्या मांत्रिक

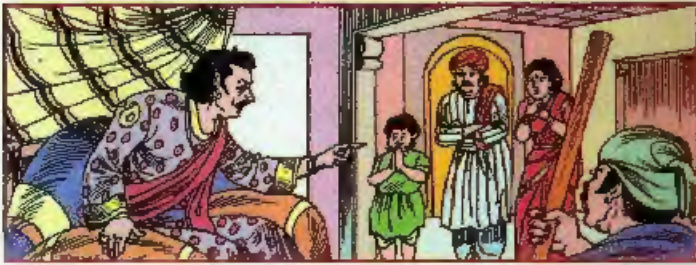
8

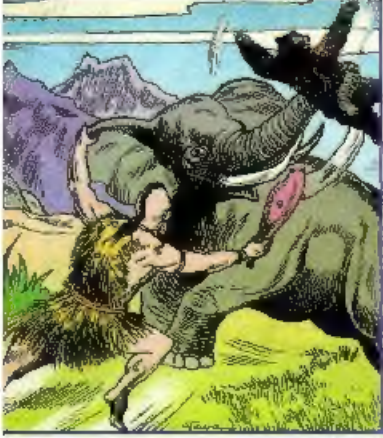
(आपला पाठलाग करणाऱ्या अस्वल्या मांत्रिकापासून वाचण्यासाठी दुर्मुखराजा उठून उभा राहिला. पण त्याला उग्रदंड राक्षस दिसला आणि पुन्हा तो भीतीने बेभुड झाला. अंगरक्षकाला त्वाने नाल्याचे पाणी आणायला सांगितले. नाल्याजवळ सोंडतुटका हत्ती होता, तो एकदम बिथरता आणि चित्कारत त्याचा पाठलाग करायला लागला. त्यानंतर....)

उग्रदंड राक्षसाने आपल्या दिशेने येणाऱ्या हत्ती-कडे एक नजर टाकली व तो अस्वल्या वधिकाला म्हणाला, "हे बघ, हा सोंडतुटका हत्ती तुझं वाहन आहे कां? हा तर रानटी हत्ती वाटतोय."

"खेना! हा रानटी हत्तीच आहे. याने अण्यांत माझी वाट अडवायचा प्रयत्न केला, तेव्हा मी त्याच्या सोंडिवर माझ्या परशूने प्रहार केला आणि त्याच्यावर स्वार होऊन त्याचे कान पिरगावून त्याला द्येे केऊन आलो." अस्वल्या वधिकाने उत्तर दिले.

तेचवेळात तो हत्ती त्याच्याजवळ येऊन पोचला, त्याला बघून नागमहं दरोखेखोर आणि त्याचे दोघे साथीदार गुहेकडे धावत सुटले. वेहोश राजा दुर्मुख शुद्धीवर आला, आणि तीरासारखा घायत झाडीत पळाला. अंगरक्षक किंचाळत उग्रदंडाच्या मागे जाऊन उभा राहिला. उग्रदंडाने आपली दगडी गदा उचलून म्हटले, "अरेच्या, धोडचा वेळापूर्वी तू म्हणालास की तू माझा अंगरक्षक आहेस. आता वाटतंय की मीच तुझा अंगरक्षक आहे. घाबरत, भेकड कुठला!" आणि

तो समोर येणाऱ्या हत्तीच्या वाटेतून बाजूला झाला.

अस्वल्या वधिक परशू फिरवीत हत्तीच्या-समोर जाऊन म्हणाला, "थांब, तू मला ओळखले नाहीस का? मी अस्वल्या वधिक आहे आणि तू माझे वाहन आहेस."

वधिकाचे बोलणे पूर्ण होते आहे तोच हत्तीने त्याला सोंडेने लपेटून घेतले आणि त्याला बुर फेकायचा हत्तीचा विचार होता.

तेवढ्यांत उग्रदंडाने एक उडी मारून तो हत्तीवर स्वार झाला, त्याचा एक कान फिंगाळीत पकडला, आणि आपल्या गदने त्याच्या बगलेंत प्रहार केला. जखमी झालेल्या हत्तीने अस्वल्या वधिकाला खाली धरले आणि धांपकन त्याला खाती पाडले.

त्यावेळी उग्रदंडाने विजेच्या चपळाईने जुलै २००४

त्याचे दोन्ही पुढचे पाय पकडले आणि त्याला उठवत तो म्हणाला, "अरे अंगरक्षका, लौकर जाऊन रानटी वेळी तोंडून आण, आपण याचे पाय बांधून टाकू या."

उग्रदंडाची आज्ञा पाळण्यासाठी अंगरक्षक झाडीकडे पळत गेला. अस्वल्या वधिक शुद्ध हरपलेल्या माणसासारखा डोळे उघडमीट करीत होता.

डाव्या हाताने आपले डोळे पकडून तो म्हणाला, "माझ्या बाजूच्या परशूपेक्षाही तुझ्या देहांतले कळ अधिक शक्तीशाली दिसते आहे. तू मला वाचवलेस, म्हणून मी तुझ्यावर प्रसन्न आहे. माग, तुला काय हवेय?"

उग्रदंडाने अस्वल्या वधिकाकडे मंदस्मित करीत बघितले व म्हटले, "जर मला कांही मागायचंच असेल तर तुझे शुभ अस्वल्या मांत्रिक यांच्याकडूनच मागायचं आहे. पण आता हा चवताळलेला हत्ती कांहीही करू शकत नाही, तू याचे पाय बघ पकड."

अस्वल्या वधिकाने उग्रदंडाकडे तीव्र नजरेने बघत म्हटले, "मी या माझ्या अभाग्या वाचनाचे पाय धरूं? यापेक्षा अपमानकारक दुसरे काय असू शकत? हे बघ, माझ्या जादूच्या पराजने मी याच्या मस्तकाची शंभर शकले करून टाकतो बघ." आणि त्याने आपला परशू उचलला.

"अरे, थांब! तू आजपर्यंत वधिकाचे जीवन जगलास. पण जर तू हत्तीला मारलेस तर तुझे काम पूर्ण करून तू तुझ्या अस्वल्या मांत्रिकाकडे कसा जाऊ शकशील?" उग्रदंडाने विचारले.

उग्रदंडाने जेव्हा वधिकाला त्याच्या कामाची चांदोबा

आरंभण करून दिली, तेव्हा तो खडबडून जागा होऊन बोलला, "हो, विमरलो होतो. पण तो दुष्ट दुर्मुखाराजा आहे कुठे? इतका वेळ वैशुद्ध होऊन इथेच पडलेला होता की?" त्याने चारी बाजूंना बघितले.

खाली पडलेला हत्ती उग्रदंडाच्या पकडीतून सुटण्यासाठी तळपट करत होता. पण आपली पकड सैल न करताच उग्रदंडाने ओढून विचाले, "अरे अंगरक्षका कुठे मेला आहेस रे? वेळी तोंडून आपायला इतका वेळ?"

"मावक, हा मी आलोच!" असं म्हणत नागमल्ल बरोडेबोर आणि त्याचे दोन साथीदार एक लांबलचक बोरी घेऊन तिथे आले.

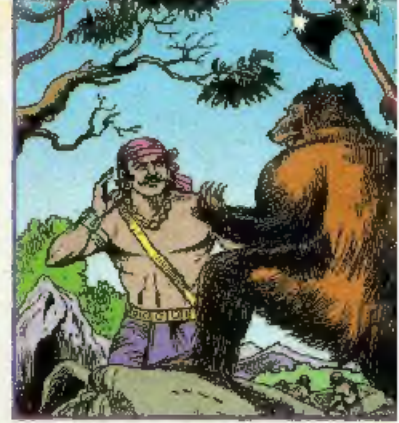
त्या दोरीने हत्तीचे पाय बांधायला उग्रदंडाने त्यांना सांगितले आणि तो पुढे म्हणाला, "बाबा, तुम्ही लोक खरे चोर आहात. आपल्याला लागणाऱ्या यस्तू तुम्ही अगदी सावधपणे जबरबळ बाळगता हो!"

हत्तीचे पाय बांधायचं काम नागमल्लने आपल्या अनुचरांचा सोंपवला आणि तो बोलला, "उग्रदंड महाराज! आम्ही आहोत रानटी जीव! आपण जेव्हा इथून जाल तेव्हा आमची एक इच्छा आपल्याला पूर्ण करावी लागेल."

"कां नाही? जल्म पूर्ण करीन, तुमची हीच इच्छा आहे ना की या अस्वल्या वधिकाच्या हातून तुमचा तिबांना शिरच्छेद व्हावा?" उग्रदंडाने विचारलं.

हे शब्द ऐकून नागमल्ल आयादमस्तक कांपायला लागला. तो कांही बोलणार, त्यापूर्वीच अस्वल्या वधिकाने परशू उचलून "हिराभैरव"

चांदोबा

अशी गर्जना करत म्हटले, "अरे, वाटसरंना लुटणाऱ्या दुष्टांनो, दुर्मुखाराजा कुठे आहे? याक्षणीं उत्तर दिलं नाहीत तर तुमची डोकी उडवीन."

नागमल्लने चांचरत उत्तर दिले, "अस्वल्या महाराज! मला मारूनका हो! पुर्जयगुप्त असं छोटं नांव सांगणारा दुर्मुखाराजा इथेच कुठेतरी पडलेला आहे ना?"

"मीही हेच विचारतो आहे, तो आता कुठे आहे? जर मी त्याचे मस्तक वेचून गेलो नाही तर अस्वल्या मांत्रिक माझेच मस्तक उडवील." अस्वल्या वधिकाने रडवा चेहरा करून म्हटले.

तोपर्यंत नागमल्लच्या साथीदारांनी हत्तीचे पुढचे पाय दोरीने कसून बांधून टाकले. त्यामुळे मागचे पाय झटकत हत्ती उग्रदंडाचा प्रयत्न करू लागला. त्याचवेळेला लांबलचक रानटी वेळींना खांद्यावर घेतलेला अंगरक्षक तिथे आला.

उग्रदंडाने वागमूढाच्या साथीकरांना आज्ञा केली की त्या रानटी वेलींनी हत्तीचे मागचे प्रायदेखील बांधावेत.

तेव्हा तो अंगरक्षकाला म्हणाला, "अरे अंगरक्षका, तू अशी नजर कां चुकवतो आहेस? कांहीतरी तू लपवतो आहेस, होय ना? झाडीच्या मागे दुर्मुखराजाला लपवून तर तू आला नाहीस ना?"

हा प्रश्न ऐकून अंगरक्षक बक झाला आणि म्हणाला, "उग्रदंड महाराज, यावेळी मी दुर्मुख-राजाचा नाही, पण आपला अंगरक्षक आहे ना?"

हे ऐकून अस्वल्या बधिक बोन पावले पुढे आला आणि दांतओठ खात तो अंगरक्षकाला म्हणाला, "अरे, दुर्मुख कुठे लपलाय ते तुला ठाऊक आहे ना? तुमी ही बायलेली नजर तेच सांगते आहे. खरं काय ते सांगशील, की तुझे डोळे

जुलै २००४

उडवून टाकू?" असं विचारत त्याने आपला परशू उचलला.

अंगरक्षक भेदरून किंचाळला आणि उग्र-दंडाच्या मागे उभा राहून बोलला, "महाराज! आपल्या अंगरक्षकाचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आता आपल्यावर आहे."

अंगरक्षकाची मानगूट पकडून उग्रदंडाने त्याला पुढे ओढत म्हणजे, "हे बघ, तू जर दुर्मुखराजा कुठे लपलाय ते सांगितलं नाहीस तर तुला बांधणं मला अशक्य आहे. तू जेव्हा वेली आणायला गेलास, तेव्हा तू त्या दुष्ट पळपुट्याला बवितलेलं आहेस. त्याच्याबरोबर कांहीतरी मसलत करून तू आलेला आहेस. खरं आहे की नाही? खरं बोलला नाहीस तर तुला हत्तीच्या सोडिच्या विळख्यांत धाडतो." असं म्हणत खाली पडलेल्या हत्तीकडे त्याने अंगरक्षकाला ओढत नेले.

अंगरक्षकाने रडतमेकत दोन्ही हात बर उचलून धरले व तो म्हणाला, "उग्रदंड महाराज! मी आपल्यापुढे शरण आलो आहे. दुर्मुखराजाने मला अर्धे राज्य वायचे कबूल केले आहे. आणि असंही सांगितलं की जर मी तुम्हा सर्वांच्या डोळ्यांत धूळ फेकून इथून पळालो, तर आम्ही दोघेही उदयगिरी नगरांत जाऊ शकू. त्यानंतर मला अर्धे राज्य देऊन राज्याभिषेक करावचा असे त्याने कबूल केले आहे."

"हो तर! आणि तू त्याच्या राज्यावर विश्वास ठेवलास?" उग्रदंड पोळ्याने हसून म्हणाला, "अरे अंगरक्षका! तू माणूस असून माणसांच्यावर विश्वास ठेवतोस, याचे मला फारच आश्चर्य वाटते आहे. उदयगिरीला पोचल्यावर तुम्हा

16

चांदोबा

राज्याभिषेक होणार नाही, पण राजधानीमध्ये भर उन्हात तुला फांसावर लटकवले जाईल."

"हे खरंच आहे, उग्रदंड महाराज! मी कुठेही जाणार नाही, माझे उरलेले दिवस मी आपल्या आश्रयाखाली राहीन." अंगरक्षकाने उत्तर दिले, तोपर्यंत त्यांचे बोलणे ऐकत असताना मान डोलवणारा अस्वल्या बधिक पुढे आला. आणि तारसप्तकांत ओरडत बोलायला लागला, "अस्वल्या मांत्रिकाचा विजय असो, तुम्ही ही वायफळ चर्चा बंद करा पाहू. तुम्ही सर्वांनी अस्वल्या मांत्रिकाचा अपमान करणाऱ्या दुर्मुखराजाला पकडून इथे माझ्यासमोर हजर केला पाहिजे. तसं केलं नाहीत तर तुम्हा सगळ्यांची कोफी छानून या रानटी येथील गुंकीन आणि त्यांची गळ नसवून माझ्या गळ्यांत घालीन."

हे बोलणे ऐकून उग्रदंड राक्षस चिडून म्हणाला, "अस्वल्या बधिका! या सर्वांचा शिरच्छेद करण्याची शक्ती तुझ्याकडे आहे का?"

बधिकही प्रतापला आणि आपला परशू उंच धरून उग्रदंडाला म्हणाला, "माहीत आहे का? हा माझा परशू अस्वल्या महाराजांच्या बरचा प्रसाद आहे. त्याच्याशी कुणीही लढू शकणार नाही. बघा, नीट तपासून बघा, तुमच्या दगडी गदेने याच्याशी लढता येईल? की नाही?" आणि अस्वल्या बधिक उग्रदंडाच्या दिशेने एक पाऊल पुढे सरकला.

उग्रदंड राक्षस एक पाऊल मागे गेला आणि म्हणाला, "अस्वल्या बधिका, तू जरा शांत हो पाहू. मी तुला आधीच सांगितलेलं आहे की आपण दोघे जर एकामेकांना संपवायचा बेत करू

चांदोबा

लागलो. तर ते या रीच कुठाना फाट्याचंच ठरेल."

"ही गोष्ट खरी आहे, पण दुर्मुखराजाच्या मरतकाचं काय? त्याशिवाय मी अस्वल्या महाराजांकडे कसा जाऊ?" अस्वल्या बधिकाने विचारलं.

"आपण सारेजण मिळून त्या राजाला आस-पासच्या रानाबनांतून शोधून काढू. राजमहालांत व उद्यानांत विहार करणाऱ्या त्या मागूवाईला वा भयानक अरण्यांत एकट्याने कुठेही जता येणार नाही." उग्रदंडाने उत्तर दिलं.

त्यानंतर सारे लोक दुर्मुख पळून गेलेल्या दिशेने निघाले. तेवढ्यांत दुर्मुख एक चिंत्कार ऐकू आला व शब्द कानावर आले, "अरे, लवकर राण चालव ना! मी उदयगिरीचा राजा आहे. माझे प्राण बांधावेत तर तुम्हाला अर्धे राज्य देईन."

17

जुलै २००४

हा आवाज दुर्मुखराजाचा होता. अंगरक्षक चिडला आणि राजाकडे धावत जात ओरडला, "दुर्मुखराजाने मला अर्धे राज्य द्यायचे वचन दिले होते, ते आता तो आणखी कृणाला तरी रायला चालला आहे. मला नाही हे सहन होत."

अंगरक्षक तिथे पोचला तर त्याला काय दिसले? एका रूच वृक्षाच्या बाकलेल्या फांदीवर राजा दुर्मुख लोंबकळतो आहे. त्याच्यापासून थोड्या अंतरावर एक चित्ता आपला जवळा उघडून गुरगुरत दुर्मुखच्या दिशेने पुढे जातो आहे. त्या झाडाच्या खाली एक वन्य तरुण उभा असून निशाणावर नेम धरून तयार आहे.

अंगरक्षकाला पाहून दुर्मुखराजा जोरात खणवत बोलला, "ओ, माझ्या अंगरक्षका! बघतोस काय? हा चित्ता माझ्यावर दड्डा करण्यापूर्वी आधी त्याच्यावर शूण सोड नि त्याला मार. या मूर्खानेही तरुणाकडून धनुष्यबाण ओढून घे."

हे शब्द ऐकून अंगरक्षक कांही बघला नाही. उलट त्याने विचारले, "महाराज! चित्त्याला मारल्यावर अर्धे राज्य देईन, हे शब्द आपणच बोलता होलात ना?"

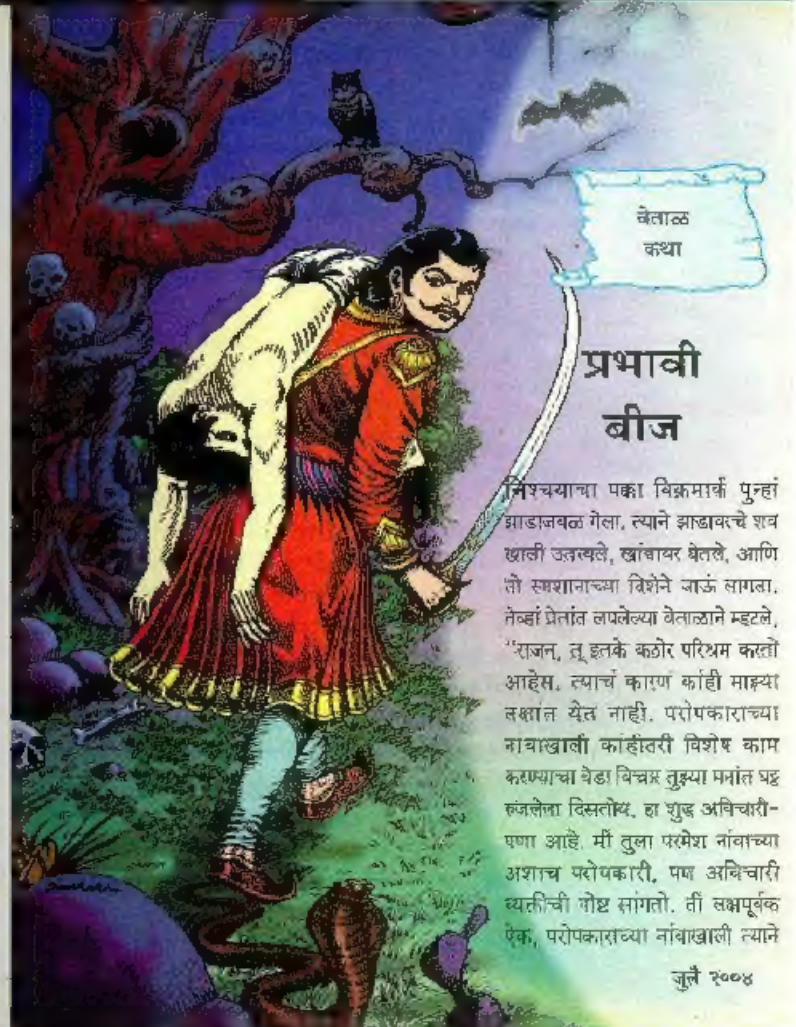
"हो रे! मीच बोललो होतो. माझ्यावर दड्डा करण्यापूर्वी या चित्त्याला मारून टाक." दुर्मुख किंचाळला. "महाराज, जर आपण आम्हा दोघांनाही अर्धे अर्धे राज्य देऊन टाकलेत, तर आपल्याला काय बाकी उरेल?" अंगरक्षकाने सरळ विचारले.

"अरे! मला माझे प्राण वाचवायचे जव्हत, प्राणां समजलं की नाही?" दुर्मुख जोरात ओरडला.

त्या रानांतल्या तरुणाने एकवार भोळ्या नजरेने दुर्मुखराजा आणि अंगरक्षकाकडे पाहिले नि म्हटले, "मला राज्य नको की अर्धे राज्य नको. पांच मोहरा दिल्यात की झाला!" असं म्हणून त्याने दुर्मुखराजावर दड्डा करायला टपलेल्या चित्त्यावर नेम धरून बाण सोडला.

तो बाण सरळ चित्त्याच्या पोटांतच घुसला. चित्ता गरजला, परंतु त्याच्या पंजाच्या मान्यांत आलेल्या दुर्मुखराजाची फांदीवरची पकड सुटली आणि तो धप्पकन जमिनीक खाली पडला. आणि त्याच्या जोडीला तो चित्तादेखील घाडकन खाली कोसळला.

(अपूर्ण)

निश्चयाचा पक्षा विक्रमार्क पुन्हा झाडाजवळ गेला, त्याने झाडाकडे शव खाली उतरवले, खांब्यावर घेतले, आणि तो स्वशानाच्या दिशेने जाऊन लागला. तेव्हा प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, "राजन, तू इतके कठोर परिश्रम करतो आहेस. त्याचं कारण कांही माझ्या तक्षांत येत नाही. परोपकाराच्या नावाखाली कांहीतरी विशेष काम करण्याचा वेडा विचित्र तुझ्या मनांत प्रष्ट रुजलेला दिसतोय. हा शुद्ध अविचारीपणा आहे. मी तुला परमेश नांवाच्या अशाच परोपकारी, पण अविचारी व्यक्तीची गोष्ट सांगतो. ती तक्षपूर्वक ऐक, परोपकाराच्या नावाखाली त्याने

स्वतःच नव्हे तर आपल्या मुलाचे आयुष्य-देखील बिघडवले." आणि वेताळाने परमेश व त्याचा मुलगा अंजनकुमार यांची गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

जगजाधपुत्रीचा परमेश हा एक परोपकारी सद्गृहस्थ होता. त्यासाठी त्याने आपले शोब, घर आणि सोने नाणें देखील गहाण ठेवले, व त्यावर कर्ज घेतले होते. मरतेवेळी त्याने आपला पुत्र अंजनकुमार याला सांगितले, "मी तुझ्यावर मोठा अन्याय केला आहे. आता आपली जी एकूण संपत्ती आहे, त्यापेक्षा कर्जाचा बोजा जास्त आहे. तरीदेखील तू धीर सोडू नकोस. परोपकार करायचे सोडू नकोस. तुझ्या आईची नीट काळजी घे. जर तुला कांही उपाय सुचला नाही, तर गावाचा

जुलै २००४

पुजारी रामावतार यांना जाऊन भेट व त्याला सहा विचार. त्यांनीच मला परोपकाराचा गुण अंगात बाणवण्यासाठी प्रोत्साहन दिले होते.

परमेश मृत्यू पावल्यानंतर गांवकऱ्यांनी त्याच्या बराबर धाड आणली. ज्याच्या हातांत जी वस्तू मिळाली, ती त्याने कर्जाच्या वसुलीसाठी म्हणून जचवून नेली. सगळं संपल्यानंतर देखील अंजनकुमारावर हजार मोहरांचं कर्ज बाकी होतं.

त्यावेळेला बराह नांवाच्या एक सावकाराने त्याला सांगितलं, "परमेश अत्यंत प्रामाणिक गृहस्थ होता. तुला जे हजार मोहरांचं कर्ज फेडायचं आहे, त्यासाठी मी जामीन राहीन. पण जोपर्यंत तुझ्याकडून कर्जाची फेड होत राहील, तोपर्यंत तुझ्या आईने माझ्या घरी घरकामाची नोकरी करायला हवी."

हे ऐकून अंजनकुमाराच्या तोंडून संतापाने शब्दच फुटले. अचानक त्याला आपल्या पित्याची आठवण आली. तो रामावतार यांना भेटायला त्यांच्या घरी गेला.

रामावतारने मोठ्या प्रेमाने अंजनकुमाराचे स्वागत केले आणि म्हटलं, "तुझ्या पित्याने जीवनभर परोपकार केला. त्याचा हा परोपकार, तुझ्या पित्याचे हेच पुण्य तुझे हित करील."

"महाराज, परोपकार आणि पुण्य करून माझ्या पित्याला काय लाभ झाला, ते मला कधी कळलंच नाही." अंजनने तिरस्कारयुक्त स्वरात म्हटले.

"रामावतारने त्याची समजूत शालग्र्यासाठी

चांदोबा

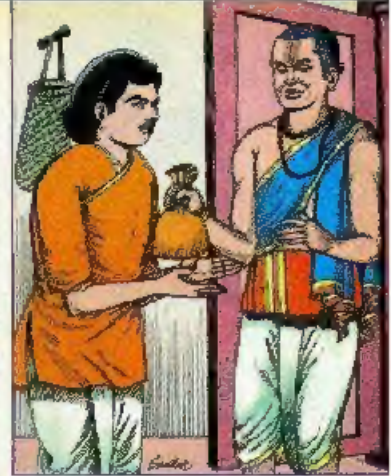
म्हटले, "कुमार, तुझ्या पित्याबद्दल तुला बरीच कमी माहिती आहे रे! लहानपणीच त्यांना एका मोठ्या भयंकर रोगाची लागण झाली होती. त्या आजारात रोगी दिवसेंदिवस अराक्त होतो आणि आजार वाढतो. साऱ्या शरीराला कांटे टांचताहेत अशा तीव्र वेदना होतात, त्या सहन होत नाहीत. अशी पंधरा वर्षे दुखणें वाढत जाते आणि रोगी मरतो. पण तुझ्या पित्याने परोपकाराचे व्रत घेतले, आणि त्यामुळे त्या असाध्य रोगातून त्याची मुक्तता झाली. तू नीट विचार कर, तुझे वडील स्वतःसाठी आणि आपल्या कुटुंबासाठी संपत्ती साठवता साठवता या आजाराने लढफडत राहिले असते, तर तुला चावले असते?"

"पुत्राव्याशिवाय कांही मी परोपकाराच्या सामर्थ्यावर विश्वास ठेवायला तयार नाही." अंजनकुमारने ठामपणे सांगितले.

"तर मग एक काम कर. तू रघुनाथ वैद्यबुवांना जाऊन भेट. तुझ्या पित्याला जो मयानक आजार झाला होता ना, त्या रोगाचे निदान या वैद्याने केले होते." रामावतारनी सांगितले.

अंजनकुमार सरळ रघुनाथच्या घरी गेला आणि आपण कां आलो ते सांगितलं. रघुनाथने त्याला नीट न्याहाळून मंतर म्हटले, "तुझे वडील ज्या रोगाची शिकार झाले होते, त्या रोगाला वैद्यकशास्त्रात कांहीही औषध नव्हतं. ही गोष्ट तुझ्या वडिमांना मी सांगितली. त्यानंतर ते रामावतारांकडे गेले. मला माहिती नाही की त्यांनी काय जादू केली, पण जोपर्यंत तुझे वडील जिवंत होते, तोपर्यंत ते निरोगी होते. कोणताही रोग

चांदोबा

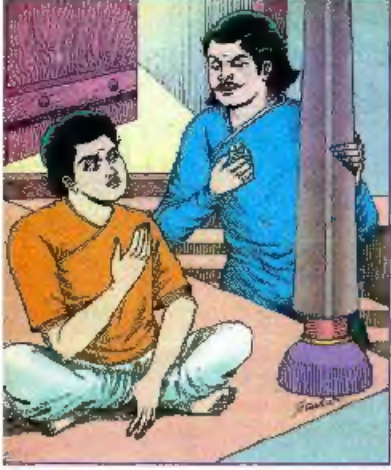

त्यांना शिवू शिकला नाही. तुझ्या पित्याला जे शांतपणे मरण प्राप्त झाले, तसं मरण फारच थोड्या लोकांच्या भाग्यात असतं."

आता मात्र कुमाराला रामावतारांच्या शब्दांवर थोडाथोडा विश्वास वाटू लागला. तो पुन्हा त्यांच्या घरी गेला आणि म्हणाला, "आपण खरं काय तेच सांगितलं. आता मी काय कां ते मला सांगावं." रामावतार यांनी एक लहानसे कापडी गांठोडे आणून उघडले व म्हटले, "यात कांही बिया आहेत. हे बी पेरलं की दुसऱ्या दिवशी त्यातून रोप बाहेर येतं आणि आठवड्यानंतर त्याचा वृक्ष होतो. असा वृक्ष झाला की तो माणसांना छाया आणि पक्षांना आश्रय देईल. आता असा वृक्ष इतरांच्यासाठी उपयोगी पडेल अशी योग्य जागा तू शोध, आणि तिथे एक बी

21

जुलै २००४

पेर, यालाच परोपकार म्हणतात, त्यामुळे तुझे भले होईल."

कुमारने ते गाळेडे उचलले. त्या गांवातून दुरगत्या गांवी जाणाऱ्या रस्त्याच्या ओसाड भागांत त्याने रस्त्यालगत एक खड्डा खणला. त्या खड्ड्यांत सोन्याचे एक नाणें त्याला मिळाले, त्या नाण्याच्या एका बाजूवर लक्ष्मी व एका बाजूवर विष्णूचे चित्र होते.

कुमारने त्याजागी एक बी पेरली व स्वतःशीच तो पुटपुटला, "आज मी करतो आहे त्या परोपकाराचं हे प्रतिफल होऊं दे." मंतर तिथून तो दुसऱ्या गांवी गेला आणि एका बरासमोर थांबला.

तिक्तक्यांत त्या घराचा मालक राकेश दार उघडून बाहेर आला आणि कुमारकडे संशयाने

जुलै २००४

नजर टाकत म्हणाला, "हल्लीं आमच्या गांवात चोरांची भीती फार वाढली आहे." आणि लगेच त्याने कुमारला ब्रह्म धरून ठेवले आणि त्याच्या सामानाची तपासणी केली. त्यांत त्याला ती बियांची पुरचुंडी आणि सोन्याचे नाणें मिळाले.

ते नाणें बघून तो 'चकित झाला व म्हणाला, "हे तर आमच्या देवालयान्त पुजले जाणारे पवित्र नाणें आहे. सहा महिन्यांपूर्वी हे हवले होते. तूच ते चोरलं असशील." असं म्हणून त्याने कुमारला ओळखच घरांत नेलं.

घरांतल्या सर्वजणांनी ते नाणें ओळखलं, आणि कुमारला ते मारे वाईटसाईट शिबीराला कळं लागले. तेव्हां अंजनकुमारने अगदी दीनवाण्या स्वार्थात म्हटलं, "महाराज, माझे वडील परमेश यांनी परोपकार हा आपल्या जीवनाचा आदर्श बनवला, आणि त्यासाठी अनेक कष्ट सोसले. त्यांच्या मरणानंतर मीदेखील त्या आदर्शाचं पालन करण्याचे ठरवले आहे. वाटसरेंना आसरा मिळावा म्हणून मी एका नृलाचं बी त्या जागी पेरण्याचं ठरवलं, त्यासाठी जो खड्डा खणला, त्यांत मला हे नाणें सांपडलं. खरंच जर हे नाणें तुमचं असेल, तर तुम्ही हे ठेवा. पण मला चोर म्हणू नका हो. माझ्या पित्याच्या आत्म्याला त्यामुळे धक्का बसेल."

अंजनकुमार हा परोपकारी परमेशाचा मुलगा आहे असं जेव्हां त्या लोकांना समजलं, तेव्हां ते खलील झाले व आपल्या गैरसमजाचा त्यांना पश्चात्ताप झाला. कुमारला रामेश म्हणाला, "खरंच, तू पित्याचा खरा पुत्र शोभतो आहेस.

22

चांदोबा

तुझा या गांवात येणं हे आमचं सौभाग्य आहे. मी तुला जमीनदाराच्या घरी घेऊन जातो, चल."

वोघेही जमीनदाराकडे जायला निघाले. पाटेत रामेशने जमीनदाराची कहाणी सांगितली.

जमीनदाराची सोळा वर्षांची मुलगी राधिका ही एका विचित्र रोगाने आजारी होती. त्यामुळं ती कमालीची अशक्त झालेली होती. दिवसें दिवस तिची प्रकृती खालाबत चालली.

अन्नावरची बासना उडाली, जेवण पचेलना. "हा रोगावर कोणतेही औषध नाही" असे वैद्यांनी त्यच्छ सांगितले. एका वैद्याने तर हेही सांगितले की या रोगाची लागण शास्त्री तरी पुरुष पंधरा वर्षांपर्यंत जिवंत राहानात, पण बिया मात्र दोन वर्षांपासून जास्त जगत नाहीत. राधिकाच्या आजाराला महिनाभराने दोन वर्षे पूर्ण झाली असली.

रामेशने अंजनकुमारला ही माहिती सांगून पुढं म्हटलं, "याबाबतीत तुझी मदत नक्की होऊ शकेल. एका वैद्याने जमीनदाराला सांगितलं आहे की जे प्रभावी बी पेरल्यापासून एकाच दिवसांत रोप उगवेल, आणि आठवडाभरांत त्याचा महचुक्ष बनतो, असलं शोभर महावृक्ष ज्या उद्यानांत असतील, अशा उद्यानांत राधिकेने एक संपूर्ण दिवस राहिल पाहिजे. त्या वृक्षांच्या हवेमुळे ती पुन्हा बरी होऊ शकेल आणि इतरांसारखी प्रकृति निरोगी राहील. तुझ्याजवळ ते प्रभावी बियाणं आहे. त्याच्या मदतीने हे काम सुकर होईल."

जमीनदाराने कुमारची कहाणी ऐकल्यावर

चांदोबा

त्याने त्याला लागलीच एक खूप मोठे उद्यानवन दाखवले व तिथली मोकळी जागाही दिली. कुमार त्या जमीन बिया पेरायला लागला, पण त्याच्या जवळच्या बिया संपल्या.

फक्त एकच बी कमी पडत होती. कुमारने रामावतारकडे ही माहिती बळकट सहज मागावचं ठरवले. तितक्यांत एक मांत्रिक तिथे येऊन म्हणाला, "राधिकाच्या आजारपणावर आणखी एक उपाय मला माहीत आहे. मी माझ्या मंत्र शक्तीने तिच्या आजार दुसऱ्या कुणाच्या तरी शरीरांत घातू शकेन, पण त्या व्यक्तीने स्वेच्छेने त्या आजाराचा स्वीकार केला पाहिजे."

जमीनदार व त्यांची पत्नी, वोघेही हा आजार ब्रेग्यासाठी तयार होते. पण मांत्रिकाने सांगितलं की आईवडील असले तरी त्यांच्या घनांत हा

23

जुलै २००४

आजार घेण्यासाठी चलबिचल होत होती. ते ऐकून अंजनकुमार पुढे आला आणि त्याने तो रोग स्वीकारण्याची इच्छा प्रकट केली.

पात्रिकाने राधिकाचा रोग मंत्रशक्तीने कुमारच्या शरीरात घातला. दुसऱ्याच अर्णा राधिका लगेच पसंगावर उठून वस्त्री, आणि कुमारने कण्हाय्या सुरवात केली आणि तो घाडकन जमिनीवर कोसळला.

तेवढ्यांत रामायतार तिथे आले व म्हणाले, "आता माझ्याजवळ त्यापैकी एकही बी शिष्टक नाही, परोपकार करण्यामधे अंजनकुमारही वडिलांच्यापेक्षा कमी नाही. आता ईश्वरच ह्याचे रक्षण करील."

अंजनकुमारने पेरलेल्या बियांचे आठवड्यांनंतर महावृक्ष झाले. त्यानंतर एक दिवसभर कुमार त्या वृक्षाजवळ पाहिला, व त्याची प्रकृति पूर्ववत झाली.

मुलीच्या इच्छेनुसार लिचे लग्न अंजनकुमारशी झाले, त्यावेळी जमीनदाराने म्हटले, "परोपकार करतांना किती कष्ट सोसायला लागतात ते आता मला कळले."

ही गोष्ट सांगून वेताळाने पुढे म्हटले, "राजन, परमेश्वरी परोपकारी बुद्धी ही हित व अनहित या दोन्हींच कारण आहे. त्याचे पुण्य म्हणून त्याला जे बी मिळाले, त्यांत कमी बिया कां असल्यात? राधिकाचे आईवडील मुलीचा आजार स्वीकृत राहिला कां? माझ्या या शंकांचे उत्तर ठाऊक असूनही तू मौन पत्करलेस, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होतील."

त्यावर विक्रमाकाने उत्तर दिले, "परोपकार करून जो कीर्ति, प्रतिष्ठा व ऐश्वर्य मिळवायची इच्छा धरतो, तो खरा परोपकारी नव्हे. राधिकाच्या मातापित्यांच्या स्वभावांत निस्वार्थी परोपकारी बुद्धी नव्हती. आता भियांभिवषी विचार केला तर एका बीच्या कमतरतेमुळे बाकीच्या बियांचा प्रभाव कमी होत नाही. तसं समजणं हे चुकीचं आहे."

राजाचे मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शबासहित गायब झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(आधार : सुचित्राची कहाणी)

स्त्री-हमाल

गुजरातला भावनगर संस्थानावल्या राजवाड्यांत अनेक पुरुष सेवक बोकरीला होते. जेव्हा या संस्थानात रेल्वे सुरू झाली, आणि भावनगर स्टेशन तयार झाले, त्यावेळेस तिथे स्त्रिया हमाल म्हणून नेमल्या जात्यात असा फतवा काढण्यात आला होता. अजूनही स्त्री-हमाल असणारे भारतातले हे एकमेव स्टेशन आहे.

कासवांचे घर

ईशान्य भारतांतल्या मिझोरम राज्यांत ख्रिश्चन धर्माचे नागरिक जास्त आहेत. सुमारे शंभर वर्षांपूर्वी ख्रिस्ती धर्म या राज्यांत नुकताच येत होता. ही शताब्दी ख्रिश्चन धर्मीयांनी मोठ्या धामधुर्मीत आणि भव्य प्रमाणांत साजरी केली. एका मोठ्या

दोलाच्या तालावर त्यांनी गाणी गायली आणि नृत्य केले. हा दोल मिझोरममधल्या एका प्रसिद्ध मोठ्या झाडाच्या बुंध्यातून तासून तयार केलेला होता.

हा बुंधा जेव्हा कापला, तेव्हा तो आंतून पोकळ होता. त्यांत दहा कासवे राहत होती. त्या झाडाच्या खोडांत ती कासवे किती वर्षे राहात

घेतला त्याकाळात नदी ही प्रवाससाठी प्रमुख मार्ग होता. त्याने त्याची नाव पुलांजवळ उभी केली पुलाजवळचा हा भाग अतिशय रहदारीचा होता, म्हणून त्याने नाव थांबवून लाडा मोजायला सुरुवात केली. ही बातमी वाऱ्यासारखी सगळीकडे पसरली की नदीच्या लाडा मोजायला नवीन सरकारी अधिकारी आला आहे.

लोक आश्चर्याचकित होऊन वेगवेगळे तर्क करू लागले. काही असले तरी गांवकरी नित्यानंदाला मान देऊ लागले. गांववा नित्यानंदाला मान देऊ लागले. गांववा नित्यानंदाला मान देऊ लागले. गांववा नित्यानंदाला मान देऊ लागले.

या मान सन्मानामुळे त्याचा उत्साह वाढला आणि त्याची जवानवारीची कावे वाढवून घेतली. नौदणी पुस्तकामध्ये नौदणी करताना काकीच्या नावावराना "मला बास देऊ नका" असा इशारा करू लागला ज्यामुळे लाडा मोजण्याचे काम अर्धवट होईल. त्या कारणामुळे तो जाणाऱ्या येणाऱ्या नावा तासनास थांबवू लागला ज्या नावावराना तबक जावयाचे असे त्यांच्या कडून नित्यानंद पैसे घेत असे ह्या कामामुळे नित्यानंद स्वतावर खूप होता. एक दिवस त्याला पाहिले असलेली संधी मिळाली. एक दिवस कामावर असताना सोमनाथ व त्याचे कुटुंब शिकण्यात बसून जात असताना त्याने पाहिले.

सोमनाथ व त्याचे कुटुंब चांगल्या कपड्यांवा होते, ते नातवाईकांच्या लग्नाला जावले होते.

जुलै २००४

28

शिकारा हक्काच्या अंतरावर येतच नित्यानंदने

थांबवला हे लक्षात घेऊन त्याने त्याची नाव जाणाऱ्या मोजणीत चुका होऊ लागल्या आहेत, असे कारण सांगून तो आपल्या कामात गढून गेला वेळ निघून चालला होता.

करीब ताम निघून गेले, पण नित्यानंदाचे काम संपतच नव्हते. सोमनाथ वेळेवर लग्नाला पोहोचू शकत नव्हता, म्हणून खूप दुःखी झाला परंतु नित्यानंदाचे काम सरकारी असल्यामुळे तो ते थांबवू शकत नव्हता.

शेवटी सर्व अपमान गिळून त्याने नित्यानंदाला जाऊ देण्याची निवृत्ती केली. नित्यानंदाचे होकार विला आणि उपहासात्मक हाव्य चेहऱ्यावर आणले. मानवर सोमनाथ व काळा छानी झाले गेले विसरून, स्वताचा मान अपमान सोडून देऊन, नित्यानंद व त्याच्या कुटुंबाशी येथी केली.

(पुस्तकधन राजी रायन)

दयाळू मन

जयद्रथ हा प्रवेग देशाचा राज्यकर्ता होता. पाऊस न पडल्यामुळे राज्याच्या पूर्व प्रांतात दुष्काळ पडला. नागरिकांची भिकट स्थिती झाली. त्याच्या प्रतिनिधींनी राजाकडे जाऊन परिस्थितीचं वर्णन केले.

जयद्रथाने धन व धान्य देऊन त्यांना मदत केली. तरीही नागरिक दुष्काळाच्या तक्रारी पाठवत राहिले.

पू, दुष्काळ किंवा रोगाईमुळे कधीकधी जनतेला अत्यंत कष्टमय जीवन जगावे लागते, आणि तेही नैतर्गिक आहे. त्या अडचणींशी धैर्याने टक्कर बांधला लागते. राजा किती आणि कशी मदत देत राहाणार?" जयद्रथाने एक दिवस नागरजीने म्हटले.

तेव्हा त्याच्या मुख्य यंत्र्याने म्हटले, "महाराज, जिथे समस्या असते तिथे त्याचे उपायदेखील असते. आणि तिथे जाऊन समस्येची परिस्थिती

बकितली तर बरे होईल." जयद्रथाने तसे करण्याचे ठरवले, पण राजा म्हणून जर तो राज्यात हिंडत राहिला तर लोकानी त्याच्याभोवती गर्दी केली असती.

कारण सामान्य लोकांना एखाद्या राजाचे दर्शन दुर्लभ असते म्हणून वेधात करून तो त्या प्रांतात हिंडत राहिला.

तिथे दुष्काळ तीव्र होता. एकावेळचे जेवण देखील लोकांना दुर्मिळ झाले होते. राज्यांतल्या काही भागांत तशी गरीबी होती. म्हणून राजाला त्यात काही नवे विचले नाही.

ज्या नागरिकांना राजा भेटत होता, त्या सर्वांना जयद्रथ सांगे "मी पत्वेशी आहे. माझ्या वैशांतल्या लोकांनाही कधीकधी संकटग्रस्त परिस्थितीशी टक्कर बावी लागते. पण माझ्या देशातले लोक एकजुटीने अडचणीचे निवारण करताना, भरपूर कष्ट करतात आणि सकारात्मक

निरजन

बाहेर पडतात तुम्ही लोक तस काही कस्ताना विस्त नाही' 'त्याच्या स्वरांत उपहास होता नगरिकांना त्याची टीका ऐकून वाईट वाटले त्यांनी म्हटले, 'तुम्ही परदेशी आहात आपल्या काळज्या तुम्हाला कशा समजतील? तुमच्या मनात आमच्याविषयी थोडीसुद्धा दया, कणव नाही!'

"मीच कशांना तुमचे महाराज जरी झेपे आले तरी तेही हेच म्हणतील" जयद्रथ म्हणाला

एक गुरूस्थ रागावून म्हणावे, "आमच्या महाराजाची पद्धत पाहिली तर तुमच्यासारखेच ते म्हणतील, कारण कष्ट म्हणजे काय ते फक्त कष्ट करणाऱ्याला माहीत असते ज्याचे मन कोमल, दयाळू असत त्या गुणनिधीसारख्यालाच आमच्या वेदना समजतील तुम्हाला काय

जुलै २००४

समजणार?" हा गुणनिधी वृक्षिण प्राप्तात राहान होता कुणी अचडणीत स्त्रोपडला असला की गुणनिधी त्याच्या खरी जायत्या, त्याची अडचण कळेली की गुणनिधी गहिवरून जायचा मग अत, करणाला भिडणारी एक कविता त्याच्या तोंडून बाहेर पडे ऐकणारेही सदरगित होत, दमडाला देखील त्या कविता ऐकून पाझर पुरे

दोन दिवसांनंतर जयद्रथला गुणनिधी भेटला प्रजेच्या कष्टाचे वर्णन काव्यरूपाने जेव्हा जयद्रथने ऐकले, तेव्हा त्याचे हृदयदेखील हलाकले त्याचे डाळे धाणवले

प्रजेचे दुःख आता त्याला चांगले समजले होते गुणनिधीसारख्या गुणवताला राजाचा अधिकारी म्हणून राज्यांतल्या एखाद्या प्रांतात पाठवला तर राज्याचे भले होईल राजधानीत पातल्यावर जयद्रथने ही कल्पना मुख्यमंत्र्याला मागितली

मंत्र्याने कांही क्षण विचार करून म्हटले 'महाराज गुणनिधी एक महान कवी आहे, पण राजाचे अधिकारी होण्यासाठी तो योग्य आहे की नाही त्याची अगोवर परीक्षा घेतली पाहिजे योग्यता है? माझी आपल्याला नम्र विनंती आहे की आम्ही त्याची परीक्षा घेईपर्यंत आपण त्याला राजाच्या प्रतिनिधीपदावर नेमणूक करू नये व त्याला याबद्दल कांही मांगू नये.'

"तुम्हाला हवी तर जरूर घ्या पण परीक्षेच आयोजन तुम्हीच करायला हव," जयद्रथाने

30

चांदोबा

मागितल मंत्र्याने गुणनिधीला बोलावून घेतले त्याची शहरी बंडवस्त ठेवली दुसऱ्या दिवशी राजा व मंत्री त्याला भेटायला गेले

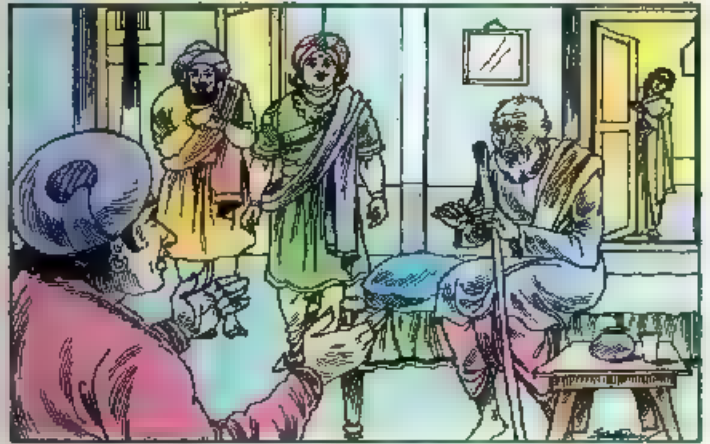
मंत्र्याने त्याला म्हटले, 'आपण फार व्याज मनाचे आहात अस मी ऐकलेय एका चांगल्या पतीपत्नीमर्धे समस्या निर्माण झाली आहे, तिचे निराकरण होईत या आशेने तुम्हाला इथे बोलावले आहे

त्याची गौष्ट अशी की सुमती व चंद्र या दोघांचा प्रेमविवाह होऊन सुखी संसार सुरू होना, पण सुमतीचे आईवडील आजारी पडले त्याचवेळी चंद्रने आईवडील कर्जाच्या शोभाळातील बसले गेले, त्याची परिस्थिती पाहून केविलवणी आली होती त्यांत दुर्दैवाने एका

मुनीने स्तनमूल चंद्रला शाप दिला की तो लगेच वृद्ध होईल चंद्रने मयावया केली, तोपर्यंत मुनीचा राग शांत झाला होना,

मुनीने त्याला सांगितल, "आठवड्याच्या आत एका कोमल, दयाळू अंत करण असलेल्या पुरुषाच्या आगळाचे एक धेंबभर रक्त तुझ्या खोऱ्यावर घातलेस तर माझ्या शापाचा प्रभाव नष्ट होईल पण त्यासाठी एक निधमदेखील जमवलेला आहे पण तो दयाळूपुरुष तुझा नातलग असना कामा नये '

ही वक्ता ऐकून गुणनिधी भासवून गेला त्याने सुमती व चंद्रला भेटायची इच्छा प्रदर्शित केली मंत्री व राजा त्याला बरोबर घेऊन एका सोंपडीत घेऊन गेले गुणनिधीने चंद्रची कडवापी पुन्हा

चांदोबा

31

जुलै २००४

ऐकली आणि त्याच्या परिवाराच्या बुद्धीवर एक करून कविता लगेच रचली ती ऐकून कुणाचेही डोळ पाझरले असते राजा व मंत्री या दोघानाही ठाऊक होत की ही कव्या खोटी आहे तरीवेळील ती कविता ऐकताना त्यांच्याही डोळ्यातून अश्रूसरी औघळू लागल्या

गुणनिधीने त्या जोडप्याला सांगितले, 'या जगात सामान्य लोक सुखदुःख भोगतात जे घोर लोक असतात त्याची परीक्षा परमेश्वराने घेतलेली असते मुनीने जरी शाप दिला, तरी परमेश्वर-देखील कुणा दयाळू गृहस्थाचा तुमच्याकडे निश्चित पाठवील कोणतेही सकट कायमचे स्थिर नसते संकटकाळ संपत आला की परमेश्वर कांहीतरी उपाय निश्चितच तुमचाचो मागवले श्रद्धा ठेवावी म्हणजे परिस्थिती लवकर पालटते ' आणि त्या अर्थाची कविता ऐकवली

त्यानंतर गुणनिधी यज्ञा व मंत्र्याबरोबर तिथून परत राजवाड्यात गेला

मंत्र्याने राजाखाला म्हटले, "महाराज गुणनिधी

नुसताच कवी आहे त्याचे कविमन आहे पण तो परीपकार करीत नाही त्याच्या काव्यातून लोकांच्या कथाची माहिती मिळते, पण कष्ट कमी होत नाहीत राजाचा अधिकारी प्रजेच्या अडचणी, दुःखे, कमी करणारा हवा त्यांना आधार देणारा हवा गुणनिधीने चंद्रला नुसता सुमती व चंद्र यांच्या या अडचणीच्या काळात त्यांना मरत जाण्यासाठी देव अवश्य येईल म्हणून शाब्दिक विलासा दिला. पण जर तो स्वतः दयाळू कोमल अतःकाणाच आहे, तर त्याने स्वतःच्या रक्ताचा रंग का दिला नाही? प्रजेचे कल्याण करणाराच अधिकारी व्हायला योग्य असतो नुसतच कोमल मन काय कामाच?

जपद्रुपाचे मंत्र्याचा निर्णय मानता आणि या चतुर्दशबल मुख्यमंत्र्याचे अधिनदन केले भावनेच्या भरात राजाने चुकीचा निर्णय घेतला असता पण मंत्रीमहारायांनी राजाला सावध केले त्यानंतर राजाने गुणनिधीचा सत्कार करून त्याला परत पाठवले

२० जाने - २०१६

खास बातम्या

संगणक वाचनालय

भारतातली पहिली डिजिटल लायब्ररी केरळ-मधल्या त्रिवेन्द्रममध्ये सुरू झाली आहे. तिचे उद्घाटन राष्ट्रपती डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांच्या हस्ते झाले. आत्तापर्यंत सुमारे ३०,००० पुस्तके या लायब्ररीत संगणकावर घेतली आहेत. दरवर्षी सुमारे दीडलाख पुस्तके व तादृशत्रांसंबंधी हस्तालिखिते या ग्रंथालयात नोंदवायची असा संचालकांचा विचार आहे. सर्व भारतीय भाषातील पुस्तके त्यात असतील ही लायब्ररी ही विद्यापीठाच्या लायब्ररीचा एक विभाग असेल या उपक्रमाला अमेरिकेतील कार्नेगी मेसन विद्यापीठाने मदत केली आहे त्यात डॉ. राज रेड्डी यांनी पुढाकार घेतला होता

फुलांचा रंग

मदिरातल्या पूजेसाठी वापरलेल्या फुलांचा एक नवा उपयोग सापडला आहे. ही फुले निर्माल्य म्हणून ठाकून देण्याऐवजी ती चुरडून त्यातून रंग काढता येतो. कोसकाल्यामधल्या जाधवपूर विद्यापीठातल्या यशोधर शास्त्रज्ञांनी या फुलांपासून तीन प्रमुख पके रंग काढण्यात यश मिळवले आहे. लाल, पिवळा आणि निळा हे रंग फुलांपासून काढता येतात आणि कापड स्वच्छतासाठी त्याचा नंतर उपयोग होऊ

शकेल. या रंगाचे मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन करण्याचा त्यांचा प्रयत्न आहे. हा प्रयोग चालू ठेवणे सक्षम शक्य आहे. कारण पश्चिम बंगाल हे राज्य फुलांची शेती करण्यात देशात तिसऱ्या क्रमांकावर आहे. कर्नाटक व तमिळनाडू नंतर पश्चिम बंगालमध्ये रोज सुमारे ६५०० टन फुले निघतात. स्थानिक बाजारपेठेत येणाऱ्या फुलांपैकी

राम-कृष्ण

नारायणपुरांत भूपाल हा एक सधन गृहस्थ होता. तो सर्वांशी फार प्रेमळपणे वागत असे. कुणी मदत मागितली तर न कुरकुरता मदत करीत असे.

एक दिवस सकाळी स्नान केल्यानंतर तो अंगापात पूजेसाठी फुले तोडत होता. एक बारा वर्षांचा मुलगा तिथे आला व त्याला म्हणाला, 'भावक, तपस्कार आपले नाव भूपालशेठ आहे ना?'

'हो, मीच भूपाल आहे. तू कोण असेस आणि तुला काय हयय?'

भूपालने विचारलं 'माझ नांव कृष्ण आहे आपल्या घरी काम असत तर मला नोकरी हवी आहे.' त्या मुलाने दोन्ही हात जोडून अतिशय नम्रपणे म्हटलं,

भूपालने हसत विचारलं, 'तुला कसलं काम येतं रे?'

'जे जाणवत असतील ते काम मी करीन मी लहान होतो तेव्हा माझे आईवडील वाटले मी मामाच्या घरी वाढलो आहे. मामीने भ्रानतले सगळे

काम करायला मला शिकवलेय आता त्याची मुलं मोठी झाली आहेत खर्च वाढतोय म्हणून तिला वाटल की मी बाहेर कुठेतरी काम करून आपल्या पोटपुटेलां कामचार्ज. हा गांववाळ आपल्याला छान मान आहे, म्हणून मी आपल्याकडे आलो

भूपाल म्हणाला 'सध्या मला काही नांकर ठेवायची बसली नाही पण ह्या तुला जर शिकायच असेल तर मी त्याची सोय करू शकेन'

कृष्णाने भूपालच्या पाया पाडून गव्हादलेल्या स्वरांत म्हटलं, 'खरं म्हणजे मला मुढे शिकायचय ह्या वर्षीच मामीने माझी शाळा बंद करून टाकली.' कृष्णाच्या डोळ्यातून अश्रू वाहून होते. भूपालने आपल्या मुलाला रामला बोलावले तो कृष्णाच्याच वयाचा होता भूपालने रामला सांगितलं 'हा कृष्ण आहे, तुझ्याबरोबर तुझ्या खोलीत राहील त्याला तुझ्याबरोबर उद्या शाळेत घेऊन जा मी मास्तराना आज भेटतो

रमेश पंत

‘हो बाबा.’ अस म्हणून राम कृष्णला घेऊन घरात गेला

भूपालची पत्नी राजेश्वरी हिला काही ही गोष्ट आवडली नाही रागावून ती तपनणली “जाणखी किती अनाथात आपण आश्रय देणार आहोत देव जाणे!”

“बघू या की!” भूपालने हंसत उत्तर दिले राजेश्वरीला घरकामांत मदत करून कृष्ण रामबरोबर शाळेत जायला लागला. तोपर्यंत राम वर्गात नेहमी पठिल्या क्रमांकावर असे पण आज कृष्णाचा क्रमांक पहिला व रामचा दुसरा यायला लागला

हे कळल्यावर भूपाल म्हणाला, “कृष्ण तुझ्यापेक्षा जास्त हुशार आहे तुला वाढेल तेव्हा

अम्यासांत जर त्याची सबत घेते जी

रामला हा सल्ला अणमानहंयद वाटला. त्याने आपल्या आईला समितलं, “आई कृष्णला आपल्या घरातून जायला सांग आणि त्याची शाळाही बंद केली पाहिजे माझाच पहिला क्रमांक नेहमी आला पाहिजे

राजेश्वरीने त्याला कुजोप देत म्हटले, “मी आधीच नको म्हटले होते पण तुझे वडील माझ म्हणण ऐकतील तर ना”

बागेत झाडाखाली बसून कृष्ण अभ्यास करीत होता तिथे ती जाऊन त्याला कडवटपणे म्हणाली “हे बघ, यापुढे प्रत्येक परीक्षेत प्रश्नपत्रिकेतला एक प्रश्न तू सोडवायचा नाहीस समजलं का?”

“आईसहच, पण मला समजली उत्तरे देनात की?” कृष्णने आश्चर्याने म्हटले

“तरीसुद्धा प्रत्येक परीक्षेत प्रत्येक विषयांतला एक प्रश्न तू सोडून दिला पाहिजेस त्याच उत्तर लिहायचंच नाही, ही माझी आज्ञा आहे असे समज ” राजेश्वरीने कडवटपणे म्हटले

त्यानंतर मात्र राम पहिला येऊ लागला व कृष्णचा क्रमांक दुसरा येऊ लागला हा बदल पाहून शिक्षकांना आश्चर्य वाटले त्यांनी कसून चौकशी केली, तेव्हा खरे कारण त्यांना समजले शिक्षकांनी कृष्णसाठी वेळी परीक्षा ब्रेक्की आणि त्याला बरच्या वर्गात बसवले रामच्या वर्गातून कृष्ण पुढे गेला म्हणून राम फारच खूश झाला

शिक्षकांच्याकडून सविस्तर गोष्ट जेव्हा भूपालला समजली तेव्हा तो शिक्षकांना म्हणाला,

“तुम्ही चांगलं केलात, त्यामुळे कृष्णाला त्याच मिळाला पण रामचे माझ ह्यामुळे नुकसान झाले आहे कुणाचाही मत्सर करणे हे चूक आहे हे रामला कळायला हवे दुसऱ्यांशी स्पर्धा केली तरच आपली प्रगती होते हे त्याला समजले पाहिजे राम एक चांगला विद्यार्थी कसा होईल याची जबाबदारी मी तुमच्यावर सोंपवतो आहे.”

शिक्षकांनी जर विचार करून उत्तर दिले “रामचे नुकसान होणार नाही असा मी प्रयत्न करीन.”

त्या दिवशी शिक्षकांनी वर्गात एक गोष्ट सांगितली एक राजा होता, त्याचा एकुलता एक मुलगा युवाज बोडशावर बसण्यात पटाईत होता तो बोडा भरघाव पिटाळत असे व त्याचे सहकारी

त्याच्या बरेच मागे राहात. ते युवराजाची तोंडभर स्तुती करीत.

एके दिवशी अचानक युवराजाची भेट मिळोच्याप्रमुख नेत्याच्या मुलाशी झाली हा मिहल युवक या युवराजापेक्षा जास्त सफाईने व वेगाने बोडदौड करीत असे. ते बघून युवराजाचे मित्र मिहल युवकाची स्तुती करायला लागले साहजिकच युवराजाच्या भ्मांत असूया निर्माण झाली

मिहल युवकाने एकदा युवराजाला म्हटले, “बोड्याला वेगाने दौडवण्याखेरीज मला आपल्याही काही खास गोष्टी येतात त्या मी आपल्याला शिकवीन ”

‘ते काही मला तू शिकवायची जरूर नाही मला कोणत्याही स्पर्धेची चीड येते यापुढे मीच

चादावा

49

जुलै २००४

जुलै २००४

48

चादावा

माझ्यासमोर बघाई मारुं नकोस' युवराजाने संतापून त्याला फटकारले

एकदा अरण्यात जाताना युवराज आपल्या घोड्यावर साथीदारभासून वेगळ्या दिशेला गेला व रस्ता चुकला तो अरण्यातल्या निर्जन भागात शिरला, तो भिल्ल युवक त्याच वेळी पर्यंतदेवीला प्रणाम करून घोड्यावरून त्या बाटेने परत येत होता. त्याने युवराजाला पाहून नम्रपणे अभिवादन केले व त्याच्याशी काही सभाषण करणार, तितक्यात युवराजाने नाराजीने तोंड फिरवले दुसऱ्या बाजूला युवराजाने पाहिले, तर झाडाच्या मागे एक वाघ त्याच्यावर झेप घ्यायच्या तयारीत होता, तो युवराजाला विनवा

युवराज म्यानंतून तलवार बाहेर काढतोय तोंवर वाघाला पाहून घोडा घाबरला भिल्ल युवकाला हे दृश्य दिसतच त्याने आपल्या घोड्याला टाच दिली आणि वाघावर नेम धरून त्याच्यावर आपला भाला फेंकला नेम अचूक लागला वाघाने ढरकाळी फोडली तो जमिनीवर कोसळला आणि तडफडू लागला युवराजाने वळून पाहिले धाव झाले ते त्याला लोच समजले त्याने आपला घोडा भिल्ल

युवक जवळ नेला आणि म्हटले "तुलाच 'उत्तम घोड्यावर नाहीस पण केव्हा काय करायला पाहिजे हे ही तुला कळत तू माझा जीव वाचवलास, त्याबद्दल मी कृतज्ञ आहे

ही गोष्ट मुलांना समून शिक्षकांनी पुढे म्हटले "बघा, जर युवराजाने भिल्ल तरुणाकडून अज्ञातपणे तल्या काही खुबी शिकून घेतल्या असत्या तर वाघाशी सामना करताना तो अयशस्वी झाला नसता मानव हा जन्मभर विचारी असतो जी गोष्ट अपत्यसंग येत नाही ती दुसऱ्याकडून शिकण्यात वाज बटाययचं कारण नाही जीवनात आपली उन्नती करायची असं तर आपल्यापेक्षा जास्त हुशार व्यक्ती आपल्याभोवर असायला हव्यात स्पष्टीची सवय असावी म्हणजे व्यक्तीचा विकास होतो 'रामकडे बघत शिक्षक म्हणाले दुसऱ्या दिवशी राम शिक्षकांना नम्रपणे म्हणाला, "माझ्यासाठी एक खाम परीक्षा घेऊन मला ही वरच्या वर्गात घाला मी कुण्याशी चढाओढ करीत अभ्यास करीन," राममधे झालेला हा बदल पाहून शिक्षकांना फार आनंद वाटला

जागतिक शांतता ज्योत

अथन्समधील तेरा ऑगस्टला २८ वे ऑलिंपिक खेळ सुरू होणार आहेत त्यांच्या संयोजन समितीने भारताला एक आगळा सन्मान प्रदान केला आहे. ऑलिंपिक ज्योत साखळी पद्धतीने नेण्यासाठी भारताची प्रथमच निवड झाली आहे. गेल्या मार्चच्या २१ तारखेला ही ज्योत समारंभपूर्वीक प्रज्वलित करण्यात आली आणि पाच खेळांमधून होणारा तिचा प्रवास लगेच सुरू झाला हजारों क्रीडारसिकांच्या मनात ही ज्योत पाहून क्रीडाप्रेम उचबळून आले नवी दिल्लीत ही ज्योत १० जुलैला साखळी पद्धतीने मिळत गेली होती

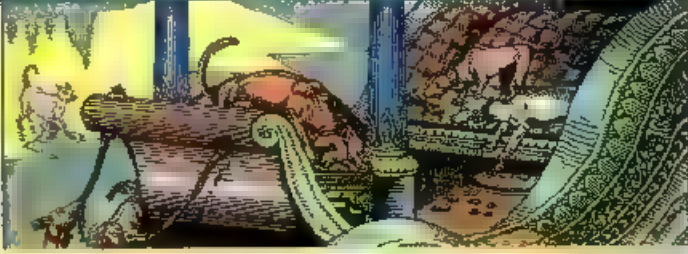
ही ज्योत खेळांचे सामने चालू असेपर्यंत पेटली ठेवतात. ही प्रथा इ.पू. ७७६ मध्ये सुरू झाली आणि पुढे १९०० रचे चालू राखिली होती, पंरत मात्र १९०० रचे ल्योन खंड पडला १८९६ पर्यंत ऑलिंपिक खेळ पुन्हा सुरू करण्यात आले पण ऑलिंपिक ज्योत मात्र १९२८ मध्ये अँमस्टर्डॅम येथे झालेल्या खेळाच्या वेळी पुन्हा प्रज्वलित झाली. साखळी पद्धतीने ही ज्योत मशालीसारखी हातातून नेण्याची प्रथा १९३६ मध्ये बर्लिनमधल्या ऑलिंपिक्सच्या वेळेपासून सुरू झाली

ही मशाल प्रज्वलित करण्याच्या विधीयुक्त पवित्र समारंभाला अकरा पुजारींची उपस्थित असताना त्याची प्रमुख पुजारीणी ही मशाल एका वक्राकार आप्तासमोर धरते त्यावर सूर्याचे किरण परावर्तित होऊन ही मशाल पेटवली जाते नंतर ती खेळांच्या मैदानावर पायी नेण्यात येते ही मशाल घेऊन धावत जाणारा प्रत्येकजण थोडे अंतर पाव करतो आणि पुढच्या खेळांनुष्या हातात ही मशाल देतो ज्या देशात खेळ आयोजित केले जातात त्या देशाचा नामवंत क्रीडापटू सर्वात शेवटी ती मशाल घेऊन मैदानात प्रवेश करतो साऱ्या मैदानात एकवार धावत फेरी मारून तो विजेता ती ती मशाल घेऊन त्या ज्योतीपात्राकडे जातात आणि या मशालीने ती ज्योत पेटवतात खेळाच्या स्पर्धा संपेपर्यंत ही ज्योत अखंड नेवत असते, आणि शेवटी ती प्रांत करण्याचा समारंभदेखीत तितक्याच भावगंभीर व विधीयुक्त असतो

अथन्सच्या सदाच्या या खेळाच्या ज्योतीचा विषय आहे, 'ज्योत फिरवा जग मेळवा' संयोजन समितीने म्हटले आहे 'ही ज्योत दिल्लीला आल्यामुळे ऑलिंपिक चळवळीत भारताचे योगदान आम्ही मान्य केले आहे ऑलिंपिक खेळस्पर्धा पुन्हा स्वगृही (अथन्सला) होत आहेत त्यासाठी सर्व भारतीयांना आम्ही हा क्रीडाउत्सव साजरा करण्याचे आवाहन करीत आहोत

चांबोचा

किल्ल्यांतली कुत्री

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्व काशीजवळच्या स्मशानात एका कुत्र्याच्या जाहीत जन्म घेऊन, कुत्र्याचा सरदार म्हणून रहात होते.

एके दिवशी राजा आपल्या स्थान वसून वनविहार करून सूर्यास्तसमयी किल्ल्यात परतला. सारथी घोड्यांना तवेच्यात घेऊन गेला आणि रथ राजवाड्याच्या आवारात उचड्यावर सोडून गेला. त्या दिवशी राजा मुसळधार पाऊस झाला. रथ पाण्याने भिडून गेला. राजवाड्यातील कुत्री उत्सन्न झाली आली व रथाचा बांधलेल्या बांधा, घोड्याचे लगाम, बगैरे कातडी सामान त्यांनी कुतडून घेतले.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर राजाच्या नोकरांनी घडलेले कुत राजाला जाऊन कळविले. राजाने जनातून दुकूम सोडला की विसरे त्या कुत्र्याला घळून ठार करा. राजाचे प्रमाणे राज्यांतल्या सर्व कुत्र्यांचा संहार सुरू झाला. काही

कुत्री राजाच्या शिमावांच्या हातून निसटून स्मशानात बोधिसत्व राहात तेथे गेली व म्हणाली, - 'प्रभो, महाराजाच्या रथाचे कातडी सामान काही कुत्र्यांनी कुतडून खाऊन टाकले म्हणे म्हणून महाराजांनी आज्ञा काढली आहे की विसरे त्या कुत्र्याला धरून ठार करा.'

बोधिसत्व विचारात पडले किल्ल्यातल्या रथाजवळ बाहेरची कुत्री पांचणे सुद्धा शक्य नाही कारण किल्ल्यात रात्रदिवस पाहारा असतो याचा अर्थ असा की रथाचे कातडी सामान किल्ल्यातल्या कुत्र्यांनीच खाल्ले असणार तर मग खऱ्या अपराधी कुत्र्यांना पकडून आपल्या अनुयायांचे रक्षण करणे आपले कर्तव्य आहे.

ते कुत्र्यांना म्हणाले - 'तुम्ही शिण्याचे मुक्तीच कारण नाही. मी महाराजाना घेऊन परत येईर्यंत तुम्ही इकडेच राहा.' असे कुत्र्यांना सांगून बोधिसत्व 'धर्माचा जय असो!' 'राजाने न्याय वाढावा' असे मनात म्हणत राजवाड्यात गेले.

जातक कथा

त्या वेळी महाराज राजसभेत सिंहासनावर बसून न्यायविचार करीत होते.

बोधिसत्त्वानी सिंहासनावरून वचून राजसभेत प्रवेश केला व राजासमोर जाऊन उभे राहिले. राजाचे शिपाई बोधिसत्त्वांना घरायला धावले परंतु राजाने त्यांना बाजूला रहावता स्थानिते.

बोधिसत्त्वानी राजाला नमस्कार केला व म्हणाले - 'महाराज, आपण राज्यातल्या सर्व कुत्र्यांचा वध करण्याची आज्ञा केली आहे म्हणे! त्याचे कारण कळू शकल का?'

'त्यांनी माझ्या रथाचे सर्व कातडी सामान फुलत करून टाकले आहे, म्हणून तशी आज्ञा काढली लागली.' राजा म्हणाला.

'तो गुन्हा कोणत्या कुत्र्यांनी केला त आपल्याला माहीत आहे का?' बोधिसत्त्वानी विचारले.

राजाने माहीत नसल्याचे सांगण्यासाठी नकारार्थी मान हलविली. तेव्हा बोधिसत्व म्हणाले - 'महाराज, गुन्हेगार कुत्री कोण ह्या गोष्टीची चौकशी केल्याशिवाय सर्व राज्यातल्या कुत्र्यांना ठार करणे हे न्याय्य होईल का? तुमचे शिपाई राज्यातल्या सर्वच कुत्र्यांना ठार करणार आहेत की काहींना जिवंत सोडणार आहेत?' बोधि सत्त्वानी विचारले.

'राज्यातल्या सर्व कुत्र्यांना ठार करण्याची आज्ञा मी काढली आहे, परंतु किल्ल्यात आम्ही पाळलेल्या कुत्र्यांच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा धोका नाही.' राजा म्हणाला.

चांदोबा

'आपल्याला गुन्हा करणारे कुत्रे कोण हे माहीत नाही तरी किल्ल्यातल्या कुत्र्यांना वगळून इतर कुत्र्यांना ठार करण्याची आज्ञा आपण काढलीत. यामुळे आपला पक्षपात द्वेष, अविवेक आणि श्रुति ह्यांचे अकृपांचा पगडा आपल्यावर असल्याचे स्पष्ट होत आहे. राजपुरुषात ज्या लक्षणाची आवश्यकता असते त्यात यापैकी एकही नाही.' बोधिसत्त्वानी धीरपणे आपली बाजू मांडली.

राजा विचार करून म्हणाला - 'तर मग तू आपल्या चातुर्याचा उपयोग करून आमच्या रथाचे कातडी सामान कोणी खाल्ले हे शिद्ध करून दाखवा.

'तो गुन्हा किल्ल्यात राहणाऱ्या तुमच्या कुत्र्यांचाच' पाहो त मी शिद्ध करून दाखविने.' बोधिसत्व म्हणाले.

55

जुलै २००४

‘तू सिद्ध करून दाखव मी आपली आज्ञा मी घेईन’ राजाने हामी दिली

बोधिसत्त्वानी राजाला थोडे ताक व थोड्या दुर्वा आणवायला विनती केली. राजाच्या नोकरानी ताक व दुर्वा आणून दिल्यावर बोधिसत्त्वानी दुर्वा चटणीसारख्या आगल्या घाटून घेतल्या व त्यात ताक काढविले आणि ते किल्ल्यातल्या कुत्र्यांना प्यायला लावले.

जेमतम दोनतीन मिनिटेच गेली असतील किल्ल्यातली कुत्री ओकू लागली व त्याच्या पोटातून जीर्ण न सालेले कानड्याचे तुकडे बाहेर पडू लागले.

ते पाहतांच राजाला आश्चर्यचकित होताना पाहून बोधिसत्त्व म्हणाले - “म्हाराच, आपले नोकर कुत्र्यांना पोटाभर खायला घालीत नाहीत, म्हणून उपाशी कुत्र्यांनी भुकेने जीव कासाजीस झाल्यामुळे पोचचे कानडी सामान खाल्ल्याचे आपण पाहताच आहा.

राजाला फार आनंद झाला व म्हणाला “हे कुत्र्यांच्या रूपात असलेले बोधिसत्त्वच असणार आणखी दुसरे कोण असणार?” सर्व दरबान्यांना

सांगून राजाने आपले श्वेतवस्त्र बोधिसत्त्वाच्या खिंयावर धरायला सांगितले व त्याचा सत्कार केला.

बोधिसत्त्वानी राजाला धर्मबोध केला, आणि स्मरणानात त्यांचे अनुयायी रहात होते त्याच्याकडे निघून गेले.

राजाने कुत्र्यांची राखण करणाऱ्या नोकरांना बोलाविले व चौकशी केली तेव्हा कळले, की ते कुत्र्यांसाठी राज्याकडून मंजूर केलेल्या रकमेतून स्वतः बरीच रक्कम उचलीत होते व त्यामुळे कुत्र्यांना पोटाभर खायला मिळत नव्हते. राजाने त्या नोकरांना कामावरून कमी केले व त्याच्या जागी कुत्र्यांची राखण करायला नवे नोकर नेमले. त्या दिवसापासून राजाने किल्ल्यातील कुत्र्यांनाच नव्हे तर राजधानीतील सर्व कुत्र्यांना पोटाभर खाण्याचा धातण्याची व्यवस्था करून दिली.

त्यानंतर राजा बोधिसत्त्वाच्या धर्मबोधा प्रमाणे यगू लागला व प्रजेच्या सुखासाठी त्याने अनेक कामे केली.

बोधिसत्त्वानी याप्रमाणे इहलोकाला अनेक वर्षे धर्मोपदेश केला आणि अनेकांचा उद्धार केला.

विष्णुपुराण

बाली चक्रवर्ती सुतल लोकात जाऊन फताळ लोकांचा सम्राट झाला आणि नित्यनियमितपणे विष्णूची पूजा करीत सुखाने राहू लागला. केव्हा स्वर्ग व इंद्राला स्वर्गाचे राज्य प्राप्त झाले.

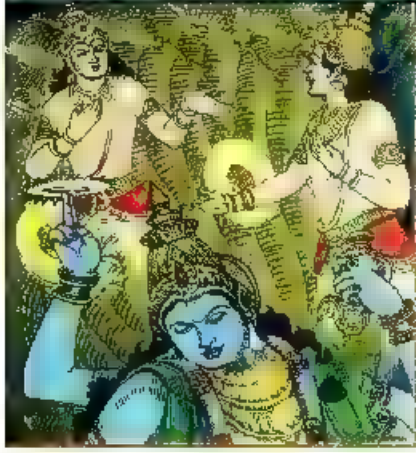
बली राही त्या सुतल लोकांच्या द्वारावर खेददल धारण करून वामन रूपात विष्णू झारपालकाचे काम करीत असताना एकदा रावणाच्या प्रनात भुतल जिंकण्याची महत्वाकांक्षा उत्पन्न झाली व तो सुतल लोकात गेला. हा गिह्या आपल्याला काय अदवणार या घर्मेडीत रावण प्रवेश करू लागला. तेव्हा वामनरूपातील विष्णूने विराट रूप धारण करून पायाच्या अंगठ्याने रावणाज्या उडविले. त्या धक्क्याने रावण लंकेत जाऊन पडला.

एका काळी आपण जेथे राह्य केले आणि जेथे सर्वत्र सुकाळ होना, तेथे शेतात पिढे, वगैरे

कशी निघून राहते हे पाहण्यासाठी बली दरवर्षी एकदा भूलोकांत अदृश्य रूपाने येतो. धान्ये चांगली निघावी, त्यांना रोज होऊ नये, यासाठी खनपाणी देतो. पिकाला कृमिकीटकाची बाधा होऊ नये याची काळजी घाहतातो. तो येतो तेव्हा त्याच्या स्वागतार्थ दिवाळीचा साण भूलोकांत साजरा होतो. दुसऱ्या दिवशी दक्षिणोत्तरात म्हणून बलीची पूजा होते. वामनाने त्रिविक्रम रूप घेऊन आकाशाला व्याप्त केले होते. त्याचे स्मरण म्हणून आकाशदीप म्हणजे आकाशकडील लावणाने दक्षिणेकडील महासागराने बली देतो. त्याचे द्वार म्हणून दक्षिण दिशेला एक दीप लावतात. त्याला बलिदीप असे नाव पडले.

अविचक्रवर्तीचे वंशज पशुपति चक्रवर्ती त्यांनी अतीच्या नावे महाबलीपुरम येथे उत्तम शिस्त्याचा नमुना असलेले एक नगर बांधिले आणि

काचीपुरम येथे त्रिविक्रम वामनावताराची एक मूर्ती व देवालय निर्मिले

बलिचक्रवर्तीचे राज्य होते तोपर्यंत चिरइतल्या क्षत्रिय राजांनी नंतर पुन्हा डोकी वर काढली. वढी तो कान पिळी, हाच न्याय झाला राजकर्त्याच्या निकुश कारभारामुळे प्रजेचा बालीक्रोणी राहिला नाही.

तेव्हा विष्णूने दशावतारांपैकी सहावा परशुरामावतार धारण केला आणि एकवीस चेळा घुंघरी नि क्षत्रिय केली

त्या काळात सर्व क्षत्रिय राजघराण्यात धोर असा हेह्यवशी राजा कर्मकियार्जुन हा होता तो सुदर्शन चक्राचा अंश म्हणून जन्मला होता एकदा विष्णू योगमुद्रेत असला शांख व चक्र यांच्यामध्ये बादविवाद सुरू झाला

“सहस्र किंवाधारी सूर्यांचे रज गव्हा

जुलै २००४

फडत्यामुळे त्यातून निश्चकन्येने माझी निर्मिती केली पृथ्वीवर सर्वत्र व्यापून टाक लेल्या राक्षसांचा मीच तर संहार केला मला धारण करून विष्णूने चक्रधारी विष्णू ही कीर्ती संपादन केली। तुला तुझी ओरडण्याशिवाय काय येतं र?” सुदर्शन चक्र शाखला म्हणाले

तेव्हा पाचजन्य शाख म्हणाला “होय रे, चक्र पुढ्या एवढ्या गर्व करण्याचे कारण नाही। तू पृथ्वीवर एक धर्महोत्रा राजा म्हणून जन्माला येशील! विष्णू मुनिकुमाराच रूप घेऊन, लांकडे फाडायच्या एका कुन्हाडीसह येऊन तुझा सर्व गर्व हरण करील!” या शब्दात शाखाने शाप दिला.

तो शाप मिळाल्याने चक्रसुरूप कार्तवीर्यार्जुन नामे जन्माला आला व त्याने पृथ्वीवर चाखी दिशा व्याप्त करून टाकणाऱ्या एका विरुतीर्ण साम्राज्याची स्थापना केली तो भगवंताचा अवतार अशा दत्तात्रेयाचा भक्त व शिष्य होता त्याच्या कृपेने कार्तवीर्यार्जुनाला अणिमादी अष्ट सिद्धी व अनेक शक्ती प्राप्त झाल्या त्याला गरज पडे, तेव्हा त्याला सर्व आयुधधारी महत्त्वज्ञाची प्राप्त होई,” असे सून चर्चणीने सांगताच निमिषावध्यातील मुनींनी सून महर्षींना निबंदन केले - “मुनिवर्य, दत्तात्रेय हा विष्णूचा अवतारच नाही का? त्या दत्तात्रेयाची कथा ऐकण्याची फार इच्छा आहे!”

सून महर्षींनी दत्तात्रेयाची कथा सांगायला सुरुवात केली

अत्रि मुनींनी पुत्रेच्छेने विष्णूला भगवत मानून त्याचे स्मरण करून फार मोठी तपश्चर्या केली, एका बाजूला ब्रह्मदेव व दुसऱ्या बाजूला महेश

अशा रूपांत विष्णू प्रकट होऊन अत्रि मुनींना म्हणाला - “मुनिवर्या मी तुला दत्त म्हणून झालो आहे। माझी तिथेही एकच असल्याकारणाने त्रिमूर्तीच्या अंशरूपे मी तुझा पुत्र म्हणून जन्मलो दत्तात्रेय नावाने मला सर्व ओळखतील।” असे सांगून विष्णू अतर्धान पावला

त्याच वेळी त्रिमूर्तीच्या अर्धांगिनी म्हणून गर्व करीत असलेल्या सरस्वती, लक्ष्मी व पार्वती यांच्या समोर येऊन नारदाने अत्रि मुनींची साध्वी श्री अनुसूयेच्या पानिग्रत्याचा महिमा त्रिलोकस अद्वितीय अमल्यत्वाचे सहतुक्क सांगितले आणि असेही सांगितले की तिने त्रिमूर्तींना व त्यांच्या अर्धांगिनींना साध्य नव्हते ते करून दाखविले

अनसूयेने गंगेला त्रास देणाऱ्या पापाच्या धुताचे निर्मूलन केले, नारदाने लोखंडाच्या धुवऱ्या

करून तिला खावला दिल्या, त्या तिने खाऊन पचवून दाखविल्या सूर्याचा अंदध धांबवून रोखून ठेवणाऱ्या सुमतीला सूर्योदय होऊ देण्यास यमजाखून सांगितले आणि सूर्योदयानंतर तिच्या पती मरण झाला तेव्हा अनसूयेने सुमतीच्या पतीला पुनर्जीवित करून दाखविले

अनसूयेच्या पातिव्रत्याची थोरवी ऐकून तिथी देवी अनसूयेला ज्ञेय करू लागल्या आणि तिचींनी त्याचे त्याचे पती आल्याबरोबर अनसूयेचे पातिव्रत्य भंग करून संयत्ता पतींना पाठविले

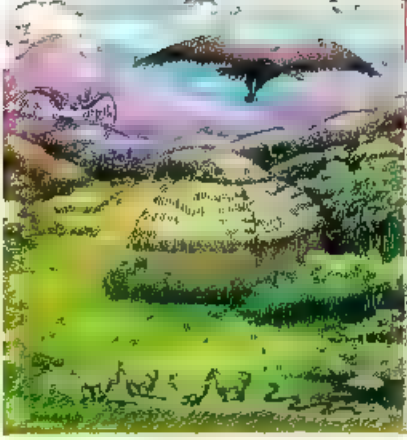
ब्रह्मा, विष्णू व महेश मुनिवेष धारण करून अत्रिमुनींच्या आश्रमांत गेले आणि ‘भवति भिक्षान् देही!’ म्हणून आश्रमासमोर अनिधि रूपे उभे राहिले तोपर्यंत अत्रिमुनि तपश्चर्या पुरी करून आश्रमात परतले नव्हते अतिथि सत्कार करण्याचा भर एकदा अनसूयेवर येऊन पडला

चांदोबा

59

जुलै २००४

अनसूयेने त्रिदेवांचा सर्व प्रकारे अतिथि-सत्कार करून त्यांना जेवायला बसायला सांगितले

तेव्हा कपटवंश धारण करून आलेल्या त्रिमूर्तींनी अनसूयेला म्हटले "हे साध्वी आमच एक अखंड व्रत आहे 'तै... तै'" असे पागे पुढे करीत राहल्यावर म्हणाले - 'तू नम्र होऊन वाटलेस तरच आम्ही जेवू."

अनसूयेने "अस्स होय? तर ठीक तसंच!" असे म्हणत त्यांच्यावर पाषाणाने प्राक्षेण केले त्या बरोबर तिच्या जतिथींना अनेक रूप प्राप्त झाले त्यांना पाहून अनसूयेचे मातुन्व उचववळू आले तिने त्या तिघा तान्ह्या मुलांना माडीवर घेऊन त्यांना दुध पाजले त्रिमूर्ती अनसूयेच्या माडीवरच झोपले

अनसूयेने त्यांना पाळण्यात झोंपविले आणि

जुलै २००४

म्हणाली - "आज त्रिमूर्ती माझी मुले झाली माझ केवढं भाव्य! सर्व ब्रह्मांडाच यांचा पाळणा, चार वेद त्या पाळण्याच्या चार दोऱ्या, आणि प्रणवनाद अर्थात त्यांना झोंपविणारी आंबी!" या शब्दांत तिने ओवी म्हटली

त्याच वेळी अश्रमात ओढून तरी एक पांढरा शुभ्र ब्रैल आला आणि दागदग येऊन उभा राहिला आणि मान हलवून कांडीतरी बोलत असल्या-सारखा भयसला नंतर एक मोठा गरुड पक्षी आपले पख पडफडवून आश्रमावर धिरट्या घालू लागला त्यानंतर एक राजहंस चोचीत एक कमळ धरून आश्रमाच्या उबरेठावर उतरला

त्या पाठीपाठ चार रंगांची गोंजिरवाणी कुत्र्याची पिल्ले शोपट्या हलवीत घास घिरली त्यांच्या बरोबर एक नाग आपली फंडा काढून पुढं आला इतक्यात महती वीथेवर नीलावरी रागिणी बाजवीत नारद व त्याच्या पाठीमागून सरस्यती लक्ष्मी व पार्वती त्रिदेवी आल्या.

नारद अनसूयेला म्हणाला "घाने, या तिघी साध्वी उंबरठ्यावर त्याच्या पतींच्या वाहनाना पाहून तिघींचे पती येथे असतील म्हणून त्यांच्या शोघार्थ आल्या आहेत, बराच वेळ झाला तरी पनिदर्शन न झाल्याने त्या प्रतिबिंबाहाने कासावीस झाल्या आहेत त्याचे पती त्यांना परत कर बघी!

अनसूया तिघींना नमस्कार करून नम्रपणे म्हणाली "माननो! त्या पाळण्यात तीन तान्ही मुले आहेत तुमचे पती असतील तर केऊन जा!"

तिघी देवी थक हाऊन पाहू लागल्या तान्ही मुल शिन्ही एक सारखीच दिसत होती आणि गाढ

चांदोबा

झोपी गेली होती तिघी परमपराची नोंडे पाहून मागेपुढे करू लागलेल्या पाहून नारद म्हणाला "तुम्हाला आपला पती ओळखता येत नाही का? अशा बाजू नका! लवकर उचला आपापल्या पतीला!" झाई-झाईने तिघींना एकका तान्ह्या मुलाला उचलले

तिघी तान्ही मुल त्रिमूर्ती होऊन प्रगट झाली अखतीन शंकरांना, लक्ष्मीने ब्रह्मदेवाला आणि पार्वतीने विष्णूला उचलून घेतले होते तिघी बाजल्या आणि दूर जाऊन ऊम्या राहिल्या तेव्हा ब्रह्मा, विष्णू व महेश परमपरांना चिकटून एक झाले

त्याच वेळी अत्रिमुनी आश्रमात परतले आपल्या आश्रमात त्रिमूर्तींना पाहून मुनिवर्यांनी हात जोडले त्या बरोबर त्रिमूर्ती दत्तात्रेय रूप घेऊन उभे होते, मध्ये विष्णू व आजूबाजूला ब्रह्मा आणि शंकर यांची मुले होती दत्तात्रेयाला राह्या हात होते आणि त्या हातांत शंख, चक्र, गदा पद्म त्रिशूल आणि कमंडलू होते, खाद्याचरच्यार झोळीत भिक्षापात्र लोंबत होते अशा तऱ्हेने त्रिमूर्ति दत्तात्रेय होऊन अत्रि व अनसूया यांचे पुत्र म्हणून अवनतले

नारदाने नादनामकिया रागात दत्तात्रेयाचा हातोचपाठ गुरू केल्या "शंकराचे वाहन नदी हा त्या दत्तात्रेयाच्या पाठीमागे गीन्हा होऊन उभा राहतो, चार वेद कुत्र्याच्या चार पितांसारखे बरोबर राहतान नाग, साप, गरुड व हंस आजूबाजूला फिरत असताय दत्तात्रेय सर्वदा महर्षीसारखा जंगलात हिंडत राहून एकांतात आत्मानुसंधान करीत राहतो अनेक दिव्य शक्ती चांदोबा

आणि अष्टसिद्धी देवाच्या दत्तात्रेयाची मुनी सिद्ध व ज्ञानी सर्वदा आराधना करीत राहतान असा हा दत्तात्रेय हैहय वंशाचे आराध्य दैवत म्हणून पूजिला जातो "

मार्तन्दीमार्जुन दत्तात्रेयाची पूजा व अर्चना करून महावजशाली झाला आणि विजययात्रेला निघाला

जपदक्षी ऋषींच्या मुलांत राम हा सर्वार्थ धाकटा तो नेहमी कुन्हाड धारण करून आश्रम आणि जनपद स्थापन करण्यासाठी ज्याले कापीत सर्वदा फिरत असले त्यांना हिमात्म्यात राहून तपश्चर्या केली व शंकराला प्रसन्न केले शंकराने त्याला महाशक्तिशाली असा फशू दिला तेव्हा पासून तो परशुराम झाला भृगु वंशात जन्मला असल्याने त्याला भार्गव राम नावही प्राप्त झाले

एकदा परशुरामाची आई रेणुका नदीवर

जुलै २००४

61

रत्ननाला व पाणी आणायला गेली, व बराच वेळ झाला तरी परतली नाही. जमदग्नी ऋषींनी दिव्य दृष्टीने बायको काय करीत होती हे पाहिले. चित्रस्थगंधर्व अप्सरांसह जलक्रीडा करीत होता. ती जलक्रीडा रेणुका देहभान विसरून पडून होती. त्यामुळे जमदग्नी ऋषींना फार रंग आला, बायको परत आल्यावर जमदग्नी मुनींनी आपल्या सर्व मुलांना बोलावून बेलले आणि आईचे डोके छेदून टाकायला सांगितले. परशुरामाच्या वडील भावांपैकी कोणीही आईचे डोके कांपायला तयार झाला नाही, परशुराम जंगलातून फिरून परतल्यावर जमदग्नी मुनींनी त्याला त्याच्या वडील भावंडांची डोकी आणि आईचे डोके कापून टाकायला सांगितले.

परशुरामाने उलट उलट व देतां पित्याच्या आज्ञेप्रमाणे एका भावात सर्व भावांची डोकी व आईचे डोके छादून टाकले. जमदग्नी ऋषी मुलावर खूष झाले व त्यांनी त्याला काय हवे ते मागून घ्यायला सांगितले.

परशुराम म्हणाला - "माझ्या सर्व भावांना व आईला पुनर्जीवित करावे."

जुलै २००४

जमदग्नी ऋषींनी त्यांना पुनर्जीवित केले. आपल्या तपश्चर्येच्या सहिष्यावर इतका विश्वास असलेल्या आणि बुद्धिमान अशा परशुरामावर ऋषी प्रसन्न झाले व आशीर्वाद देऊन म्हणाले - "परशुराम! तू चिरंजीवी होशील!"

कार्तवीर्यार्जुन आपली विजययात्रा संपवून आपली राजधानी माहिष्मती येथे परत येत असतां वाटेत जमदग्नी ऋषींच्या अश्रम लागला. त्यावेळी राजा व त्याचे सैन्य फार भुकेले होते. जमदग्नी ऋषींकडे कामधेनुचा अंश असलेली होमधेनु होती. तिच्या साहाय्याने जमदग्नी ऋषींनी कार्तवीर्यार्जुन व त्याच्या सैन्याचे उत्तम प्रकारे आदरातिथ्य केले. त्या गाईला काय पाहिले ते देण्याची शक्ती असल्याचे कार्तवीर्याला कळले. त्याने विचार केला, की अशी गाव आपल्याकडे असली तर सैन्याला हरद व पाण्याची उणीव कधीच भासणार नाही. म्हणून त्याने आपल्या सैनिकांना आज्ञा केली की त्या गाईला माहिष्यवतीला धरून घेऊन चला. जमदग्नी ऋषी गाईला अडवून घराबला उठले. त्यांना जमिनीवर द्रकलून सैनिक गाईला धरून घेऊन गेले.

विविध सांस्कृतिक कथा

स्कॉटलंडमधली एक लोककथा

ती जमीन सपाट कशी बनवली?

स्कॉटलंड या देशाचे सौंदर्य अभूतपूर्व आहे. हा दोन भागांत विभागला गेला आहे. दक्षिणेची सखल शिखरी भूमी आणि उत्तरेकडची डोंगरराजी.

उत्तरेकडचा हा भाग खरोखरीच अतिशय देखणा व नयनमनोहर आहे. पर्वतांच्या रांगामधून लहानलहान दऱ्याखोर्षे आहेत. प्रशस्त निळेशार पाण्याचे प्रवाह आहेत, त्यांना लॉक्स म्हणतात. या भूमीचे नितर्गसौंदर्य फारच सुंदर व गूढरम्य आहे. इथे मानव नतमस्तक होतो. सृष्टीदेवता आपल्या सान्या वैभवाविशीं इथे अजूनही सर्वश्रेष्ठ व उन्नत आहे.

मात्र याला एक अपवाद आहे. जर तुम्ही लॉक शीतल्या किनाऱ्यावरून आतल्या बाजूला चालत गेलात, तर तुम्ही एका छोट्या दरीत पोचाल. पर्वताच्या मांडीवरच जणू काही ती दरी बसलेली आहे. ती पाहून तुम्ही आश्चर्यचकित व्हाल. आजूबाजूच्या सगळ्या दऱ्याखोऱ्यांतून ओंढवधोन्ढ वण्डांच्या राशी विखुरलेल्या आहेत आणि ही दरी मात्र अगदी सपाट आणि प्रकृशार कशी काय झाली? पण याबा, याच्यामागे एक विलक्षण कथा आहे.

फार फार पूर्वीच्या काळांत या दरीतदेखील चांदोबा

आसपासच्या दऱ्यासारखे अणकुचीदार घोंडे, फतरव खडक पसरलेले होते. सारी जमीन ओसाड आणि खडकाळ होती. तिथे चालणंदेखील मुष्कील होतं, तेव्हा शेतीबागाईत तर दूरचा साहजिकच तिथे राहणारे लोक गरीब होते, कारण पीक काढण्याजोगी जमीन त्यांच्याजवळ नव्हती. त्यांची गुरेदोरेही मुकने तडफडून मरत होती, कारण त्यांना तिथे पुरेसा चारा नव्हता, त्यांचे जीवन अतिशय हलाखीचे होते.

त्या दरीच्या खालच्या बाजूला निम्म्या वाटेवर डोंगराच्या पायथ्यापाशी एक कुठेसे घर होते. त्यांत एक ज्ञानी वयोवृद्ध सदगृहस्थ होता.

त्याने अनेक पोच्यापुराणे वाचलेली होती. त्यामुळे त्याला प्रत्येक अडचणीवरचा उपाय माहिती होता.

एके दिवशी त्या भागांतल्या तरुणांनी सभा बोवावली आणि ठरवले की आता हे कष्ट फार झाले! यापुढे अडचणी सहन करणे अशक्य होते. म्हणून ते खेडे सोडून सर्वांनी दुसरीकडे, जिथे शेतीला चांगली जमीन असेल, अशा नव्या भागांत वस्ती करायची. पण अशी भूमी कुठल्या बाजूला सांपडेल?

“बला, आपण आपल्या ज्ञानीबाबांनाच

विचारं या.” कुणीतरी सुचवले आणि सर्वांनी त्याला संमती दिली. ज्ञानीबाबांना आपली अडचण सांगायला ते डोंगर उतरून खाली गेले.

त्या सर्वांनी बाबांना सांगितले, “आमच्या जमातीत आम्ही सगळ्यांपेक्षा गरीब आहोत. पण त्याचा अर्थ आम्ही आढळशी आहोत जसं नाही. आमची दरी व माळ लहान आहे, खडकाळ आहे नि ओसाड आहे. हा भाग सोडून आम्हाला दुसरीकडे जायचे आहे. तेव्हा जिथे डोंगर दयाळू आहेत, आणि शेतीवागायतीला वाय मिळेल अशी भूमीही कुपाळू आहे अशी भूमी आम्हाला कुठल्या दिशेला मिळेल, ते आपण सांगाल का?”

बाबांना जरा वेळ विचार केला. खाली यांकून त्यांनी जमिनीवरची मूठभर माती हातात घेतली.

“आपल्या या खोऱ्यातकी मऊ माती कुठे ही सांपडणार नाही.” त्यांनी सांगितले.

“ते खरं आहे. पण हा दगडमाळ इथून हलवणे हे काही सामान्य माणसांना जमणारे काम नाही. ते आम्हाला काम काय करता येईल?” तरुणांनी उत्सुकतेने विचारले.

“हूँऽऽऽ” बाबांनी गंभीरपणे विचार करून म्हटले, “बघं या, तुमच्या या सभस्येचं काहीतरी निवारण व्हायला हवं.”

त्या फाळांत पृथ्वीवर राक्षस वहात होते. तसे दोन अजस्र आणि महाशक्ती शाली राक्षस गोजाच्या उंच पर्वतावर राहतात होते. त्या दोघांपैकी कोण जास्त ताकदवान, यावर त्यांचे नेहमी भांडण होत

चांशेबा

असे. त्या दिवशी त्या दोघा राक्षसांना शोधायला म्हणून ज्ञानीबाबा त्या पर्वतावर चढून गेले.

“असे भांडत बसणें म्हणजे पूर्वपणा आहे. त्यामुळे तुमच्यापैकी कोण श्रेष्ठ हा निर्णय तुम्ही कधीच घेऊ शकणार नाही.” ज्ञानीबाबांनी त्यांच्यासमोर एक प्रस्ताव देवन म्हटले, “मी फक्त एक म्हातारा माणूस आहे. पण मला पूर्णपणे विश्वास आहे की हा बादाचा मुद्दा मी कायमचा मिटवू शकेन. तुम्ही ज्या खालच्या खोऱ्यांत या, तुमच्या ताकदीचे प्रमाण ठरायला मी तुम्हाला एक काम देईन. म्हणजे तुम्हा दोघांच्यापैकी जास्त बलशाली राक्षस कोण आहे ते सर्वांना दिसत आणि कळेल.”

दुसऱ्या दिवशी उजाडताच दोघे राक्षस पर्वत उतरून जेव्हा खोऱ्याकडे जायला लागले, तेव्हा त्यांच्या पायलांचा आवाज दगांच्या गडगडाटा-सारखा वाटत होता. ज्ञानीबाबा आणि खोऱ्यातले झाडून सारे जण पुढे आले, आणि त्यांनी या दोन्ही राक्षसांचे त्यागत केले.

“आता बघायला हवं, हे लहानलहान दगड तुम्ही किती अंतरापर्यंत फेकू शकाय? तुमच्या पर्वताच्या शिखरापर्यंत फेकता येईल का?” बाबांनी त्या पर्वताकडे बोटाने खूप करीत विचारले.

दोघेही राक्षस खदाखदा हंसले. दोघांनीही खाली नाकून दोन मोठ्या शिळा अशा सहजगत्या उचलल्या की जणू समुद्राच्या किनाऱ्यावरून एखादा बारीक दगड उचलतो आहोत. आणि

बांशेबा

त्यांनी त्या शिळा दूर पर्वताच्या रांगेच्या दिशेने फेकल्या.

“तुम्ही दोघांनीही आपली शक्ती समान आहे हे दाखवून दिवात, त्याबद्दल तुम्हाला दगड बायलाच हवी ई! पण त्यामुळे काय झालंय, की तुमच्यापैकी जास्त बलवंत कोण याचा निर्णय करणे कठीण होणार आहे. तेव्हा हीच मोष्ट आणखी पुन्हा एकदा करा का? पण यावेळेला जरा मोठ्याने खटक घ्या, म्हकने बरे!” ज्ञानीबाबांनी त्यांचे कौतुक करीत सांगितले.

राक्षसांना पुन्हा सांगावं लागलं नाही. दोन प्रचंड मोठे खडक त्यांनी उचलले. एक एक खडक इतका मोठा होता की तो जागचा हालवायलाच किमान १५-२० लोकांची शक्ती अपुरी पडती असती. लोकांचे दोळे विस्फारलेले होते. दोन्ही राक्षसांनी ते खडक लांबवर उडवून दिले.

65

जुलै २००४

64

पण ज्ञानीबाबा मात्र शांतगंभीर होते. त्यांनी म्हणून, "ही परीक्षा घेणे आणि निर्णय देणे हे फारच कठीण काम आहे खरे! पण आता आपण दुसऱ्या तऱ्हेने प्रयत्न करू या. तुम्हाला हवे मैदानांत आणखी भरपूर मोठे, अक्कड पत्थर, घोंडि दिसत आहेतच. तुमच्यापैकी कोण जास्ती दगड फेंकू शकेल तो श्रेष्ठ. प्रथम डाव्या हाताने फेंकण्याचे आणि नंतर उजव्या हाताने फेंकण्याचे, चालेल ना?"

वेळ न दवडता दोन्ही राक्षसांनी दगड डाव्या हाताने उखडून फेंकायला सुरुवात केली. सगळीकडे हिंडत आणि दगड उचलून फेंकत होते, तेव्हा मध्यंकर आवाज व घडघडाट होत होता. जेव्हा त्यांचा डावा हात दुखायला लागला, तेव्हा त्यांनी उजव्या हाताने दगड उचलून फेंकायला सुरुवात केली. सूर्यास्त होईपर्यंत त्यांची ही स्पर्धा सुरू होती. तोपर्यंत थोडेच लहान दगड शिष्टक राहिले होते. दोघा राक्षसांबद्दल सांगावचं तर ते आता इनके धकून गेले होते की त्यांना उभे राहणेदेखील कठीण झालेले होते.

आता ज्ञानीबाबा म्हणाले, "अजूनदेखील

तुमच्या दोघांत जास्त ताकदवान कोण ते आम्हाला सांगता येणार नाही. कारण जे दगड तुम्ही फेंकलेत, ते धोजतमोडतना आम्ही चुकलो. म्हणून आता तुम्हीच जाऊन बघा की कोणता दगड सर्वात जास्त दूर फेंकलेला आहे तो तो दगड सांपडला की आमच्याकडे घेऊन या. मग आपण दवू या कीं ही कर्तव्यारी पुन्हा कोण करू शकेल? नक्की तेव्हाच आपल्याला समजेल कीं तुम्हा दोघांच्यात जास्त वलवान कोण आहे!"

ते दोघेही महामुखीराक्षस आतापर्यंत आपसांत भांडत होते, ते सर्वांत जास्त दूर अंतरावर फेंकलेल्या दगडाचा शोध घेण्यास निघाले. शीबटच्या क्षणीदेखील त्यांच्या लक्षांत आलं नाही की चतुर ज्ञानीबाबांनी त्यांच्या ताकदीचा उपयोग आपले उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी केला होता.

जर तुम्हाला करलं कीं आजदेखील ते दोघे ते दगड शोधत आहेत, तर तुम्हाला आश्चर्य वाटायला नको, कारण ते पात आलेच नाहीत. असं म्हणतात कीं जेव्हा वारू डाव्या बाजूला वाहता तेव्हा त्यांच्या भांडणाचा आवाज ऐकायला येतो. पण त्या खोऱ्याचं पुढे काय झालं? तिथले दगडघोंडे तर अगदी छानपैकी कातून टाकलेले होते ना!

तिथल्या लोकांनी लावडतोब जमिनीची मशागत सुरू केली व विवाहोणें पेरले. ती जमीन जणू कांही त्यांना साफसुफ करून बक्षीस दिलेली होती. अद्यापही ही जमीन ही स्क्वॉटलंडमधली सर्वांत सुपीक जमीन समजली जाते. त्याबद्दल ज्ञानीबाबाचे आभार मानले पाहिजेत.

चांदोबा

कंजूस व बहुरूपी

गुरुनाथ गांवातला एक सधन गृहस्थ, पण होता अत्यंत कंजूस।

एकदा त्यांच्या गांवात एक बहुरूपी आला. संन्याशाच्या वेधांत येऊन गुरुनाथचे दारी उभा राहून तो ओरडू लागला, "ओम् मवती भिक्षा देहि!"

ते शब्द गुरुनाथला कर्णकर्कश वाटले. बाहेर येऊन त्याने एकवार त्या संन्याशाकडे बघितलं व त्याला विचारले, "अरे, पुता रे काय झालंय? भीक मागायला तू आंधळा आहेस की लंगडा?" असं बोलून त्याने दार बंद करून घेतले.

दुसऱ्या दिवशी बहुरूपी आंधळ्याचे सोंग घेऊन आला. गुरुनाथच्या दारासमोर उभा राहून म्हणाला, "माई, आंधळ्याला थोडं दान द्या हो!"

त्याला पाहून गुरुनाथ पुन्हा चिडून म्हणाला, "अरे, भीक मागायला तू कांही मुका-बहिरा आहेस का? जा, पुढे चालू लाग!" तिसऱ्या दिवशी बहुरूप्याने मुक्याचे सोंग घेतले आणि

हातांतली घंटा वाजवीत तो गुरुनाथच्या दारासमोर उभा राहिला.

गुरुनाथने त्याला बघून विचारले, "अरे, तुला रे काय झालं आता?"

बहुरूप्याने आपण मुका असल्याची खूण केली. "मुका आहेस होय? मग काय झालं? हाती पायी धड आहेस की! काम बीम कां नाही करत?" असा उपदेश करून गुरुनाथने दार बंद केले.

दुसऱ्या दिवशी गुरुनाथच्या पत्नीला स्वयंपाकघरांत एक साप दिसला. ती पळतच बाहेर आली. बाहेर ओटीवर बसलेल्या गुरुनाथला ती म्हणाली, "अहो, घरांत साप आलाय. अहो साप आहे साप!"

गुरुनाथ धावतच आत गेला. स्वयंपाक घरांत सरपटणाऱ्या सापाला बघून साप-साप म्हणत तो ही पळत बाहेर आला.

आसपासच्या घरांतले लोक धावत आले.

- २५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट -

सापांता मारण्याचा प्रयत्न करण्याऐवजी ते उलटसुलट प्रश्न विचारू लागले. "संप कुठे आहे? किती मोठा आहे? नाग आहे की काय? कोणत्या जातीचा साप आहे? त्याचा रंग कसा आहे?" एक ना घेऊन, पण त्याला पकडायला कुणी घरांत शिरले नाहीत.

तेवढ्यांत तिथे एक गारुडी आला. गुलनाथच्या जीवांत जीव आला. कपाळावरचा घाम पुसत त्याने विचारलं, "हे बघ, आमच्या स्वयंपाक-घरांत नाग शिरलाय, त्याला पकड आणि आम्हाला बांचव रे."

"काय म्हणताय? नाग आहे? विसतोय कां तो कुठे?" गारुडाने विचारलं.

"नाही, आता दिसत नाही, विळांत शिरलाय बहुतेक."

"तर मग पकडणं कठीण आहे, आणि नागाने

जर इथू धरली तर बारा वर्षे तो विसरत नाही आपल्या शत्रूला. एका फटक्यांत जर त्याला मारता आलं नाही, तर फारच मोठ संकट उमं राहील."

गारुडाने त्यांना आणखी शाबरून टाकलं.

"तुम्हीच असं बोलायला लागलात तर आमची काय धडगत होईल हो!" गुरुनाथ केवितवणा झाला होता. "ठीक आहे. मी साप पकडतो, पण हे काम आहे मोठे धोक्याचे! माझे प्राण संकटात आहेत, मी यासाठी पांचशे रुपये घेईन." गारुडी म्हणाला. पांचशेचा आंकड पेंकून गुरुनाथचा श्वास अडकला. "बापरे, इतके रुपये?" त्याने मनोमन विचार केला.

शेवटी शंभर रुपयांवर सौदा ठरला आणि गारुडी स्वयंपाकघरांत शिरला. त्याने आपली पुंगी बाजवायला सुरवात केली. भिंतीमधल्या एका फटीतून साप बाहेर आला आणि आपला फणा

उभारून डोलायला लागला. गारुडाने फटकन त्याची मान पकडली आणि त्याला टोपलीत बंद केला.

गुरुनाथचा जीव मांड्यात पडला पण आता त्या गारुडाला शंभर रुपये द्यावे लागतील म्हणून पुन्हा त्याचा जीव धाबरा झाला. गारुडाने शंभर रुपये घेतले आणि गुरुनाथची स्तुती करीत तो तिथून चालता झाला.

नंतर जरा खोलांत जाऊन चौकशी केली तेव्हा संमजलं की गारुडी म्हणजे बहुदुषीच होता. त्याने गुरुनाथच्या दस्तानावर अनेकवेळा खळखट केली होती, पण त्याला पकडाही भिक्षा मिळाली नव्हती. म्हणून त्याने आपला पाळलेला साप गुरुनाथच्या घरात सोडून दिला. हे समजल्यावर गुरुनाथचा रंग उफळून आला.

त्याने गांवाच्या पाटलाकडे तक्रार केली की बहुदुष्याने त्याला फसवलं होतं आणि म्हणून त्याचे रुपये त्याला परत मिळावेत.

पाटलाने बहुदुष्याला बोलावून त्याची हजेरी घेतली. बहुदुष्याने सारी वस्तुस्थिती पाटलाला सांगितली, व तो म्हणाला, "साहेब, आपणच सांगा, गुरुनाथसाहेबे श्रीमंत लोक जर आम्हा

कलाकारांचे पोषण करणार नसले, तर आमची काय अवस्था होईल?"

पाटलाने समजावलं, "ऐक, जर तू आपल्या कलेचं प्रात्यक्षिक दाखवून बक्षीस मिळवतंस, तर त्यांत आम्हाला बाईट वाटणार नाही. पण तू गुरुनाथला फसवतंस; म्हणून तू त्याचे पैसे परत देऊन टाक."

बहुदुष्याने गुरुनाथला शंभर रुपये परत दिले. तेव्हा पाटलाने आपला निर्णय सांगितला. "गुरुनाथजी! ज्या झाडातला फळं वागडलेली असतात, त्याच्यावरच लोक रंगड फेकतात. ज्याच्याकडे पैसे असतात, त्याच्या आश्रयाला निर्धन व्यक्ती जातात. हा बहुदुषी तुमच्याकडे आपली मूक भागवण्यासाठी आला होता. तुमच्यासारख्या लोकांनी त्याला दान देणे हे तुमचेही कर्तव्य ठरते. तुम्ही त्याला पंचवीस रुपये बक्षीस वा पाहू!"

गुरुनाथने बहुदुष्याला पंचवीस रुपये तर दिलेच, पण त्याने जो धडा शिकवला तो आदर्श मानून, गुरुनाथने आपला चिहू पणादेखील सोडला. समाजाबद्दलचा त्याचा दृष्टीकोण जस्त उदार आणि समजूतदार झाला.

